

**T.C.
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GRAFİK TASARIM ANASANAT DALI
GRAFİK TASARIM PROGRAMI**

**EXLIBRİS SANATINDA
ANLATIM DİLİ VE PAYLAŞIM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Erkan BEYAZ**

**Danışmanı
Prof. Dr. H. Müjde AYAN**

İstanbul – 2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
KISALTMALAR	II
RESİM LİSTESİ	III
GENEL BİLGİLER	VI
GENERAL KNOWLEDGE	VIII
1.GİRİŞ	
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı.....	1
1.3. Çalışmanın Yöntemi.....	2
2. EXLİBRİS SANATININ BAŞLANGICI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	
2.1. Exlibrisin Tanımı ve Etimolojisi.....	3
2.2. Exlibrisin Tarihçesi.....	6
3. EXLİBRİS SANATINDA ANLATIM DİLİ	
3.1.Üslup.....	9
3.1.1. 15. Yüzyıl'da Exlibris Sanatında Üslup	12
3.1.2. 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Exlibris Sanatında Üslup.....	16
3.1.3. 19. Yüzyılda Exlibris Sanatında Üslup.....	25
3.1.4. 20. Yüzyılda Exlibris Sanatında Üslup.....	25
3.2.Yazının Kullanımı.....	31
3.3.Teknik.....	34
4.EXLİBRİS SANATININ PAYLAŞIMI	
4.1. Kongreler.....	37
4.2. Exlibris Kuruluşları.....	41
4.3. Exlibris Müzeleri.....	43
4.4. Exlibris Yarışmaları ve Sergileri.....	46
4.5. Exlibris Koleksiyonculuğu.....	49
6. SONUÇ	58
7. KAYNAKLAR	60
8. ÖZGEÇMİŞ	62

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Pt	: Punto
S.	: Sayı
s.	: Sayfa

RESİM LİSTESİ

- Resim 1.** Supralibros. Salzburg Başpiskoposu Hieronymus von Colloredo'ya ait 1772 basımı bir kitabın kapağı.
- Resim 2.** Temellük kitabesi.
- Resim 3.** Johannes Reis exlibrisi, C3, 16×9,5 cm, 1756
- Resim 4.** Robert John Verney exlibrisi, c.1850
- Resim 5.** Eski Mısır'dan III. Amonhotep dönemine ait ilk Ex libris kabul edilen kil tablet. 6×4×0,5cm. M.Ö. 1500. Britanya Müzesi, İngiltere.
- Resim 6.** Eski Mısır'dan III. Amonhotep dönemine ait Ex libris kil tablet parçası 6×4×0,5cm (Tahmini tam tablet ölçüsü.) M.Ö. 1500. Yale Üniversitesi Galerisi, ABD.
- Resim 7.** Johannes Knabensberg'a ait exlibris, X1, 14×19 cm, c.1450
- Resim 8.** Biberach'lı Hildebrand Brandenburg'un Buxheim'daki manastıra bağışladığı el yazmalarında yer alan hanedanlık arması, X1, c. 1480
- Resim 9.** Almanya'nın Buxheim kasabesindeki Şartröz manastırı (1402-1802).
- Resim 10.** 1480'lerden bir Saatler Kitabı'nda kitabın sahibine ait hanedanlık arması.
- Resim 11.** 1480'lerden bir Saatler Kitabı'nda "Meryem'e Müjde" konulu bir sayfa.
- Resim 12.** Ottobeurenli Abbey exlibrisi, Ahşap baskı ve elle boyama. c. 1500
- Resim 13.** Johann Gesswein exlibrisi, Ahşap baskı ve elle boyama. 1582
- Resim 14.** Willibald Pirckheimer exlibrisi. Albrecht Dürer (1471-1528), X1, 17,2x12 cm.
- Resim 15.** Hektor Pömer exlibrisi. Albrecht Dürer, X1, 33x22 cm.
- Resim 16.** Wolf Traut (1486-1520). II. Christoph Scheurl exlibrisi, X1, 35,4×25,2 cm,
- Resim 17.** Willibald Pirckheimer exlibrisi, Albrecht Dürer (1471-1528), X4, 16,4×10,2 cm, 1524
- Resim 18.** Francis Winington exlibrisi, 1732.
- Resim 19.** Luisa Gräfin Erdödy exlibrisi, X2, 11×11 cm, 1885
- Resim 20.** Parker W. Freeland exlibrisi, 9,5×6,5 cm, c.1800
- Resim 21.** Alphonso Legros (1837-1911). Léon Hambetta exlibrisi, C3, 12,4×8,5 cm, 1875

- Resim 22.** Robert Anning Bell (1863-1933). Mander Kardeşler İşçi Kütüphanesi exlibrisi, P3, 13,6×10,9 cm, 1894
- Resim 23.** Karel Simunek. Bedrich Benes exlibrisi, 7×7,5 cm, 1917
- Resim 24.** Eduard Georgiev Penkov , C3+C5, 11×11,5cm, 2005
- Resim 25.** Vladimir Zuev, Dr. Phil Werner Grebe exlibrisi, C3, 10×9,5cm, 2006
- Resim 26.** Martin R. Baeyens. Meltem ve Fatih exlibrisi. CGD, 14×10 cm, 2010
- Resim 27.** Philip Webb (1831-1915). Herbert George Fordham exlibrisi, P3+X4, 10,2×8,9 cm, 1901
- Resim 28.** Alejandro de Riquer (1856-1921). Eduard de Toda exlibrisi, C3, 19,8×16,2 cm, 1913
- Resim 29.** Stephen Gooden (1892-1955). Ethel Luce-Clausen exlibrisi, C4, 9,5×7,5 cm, 1940
- Resim 30.** Harvard Üniversitesi Dumbarton Oaks Kütüphanesi exlibrisi, 1941. [Taslak (*Robert Woods Bliss*) ve final (*Rudolph Ruzicka*)]
- Resim 31.** Noel Pearson exlibrisi. Frank Weitzel, X3, 10x6,8cm.
- Resim 32.** Sadece yazıdan oluşan exlibris örnekleri.
- Resim 33.** Şükrü Ertürk, C2, 12,5×9cm, 2006
- Resim 34.** 2008 yılında Çin'in başkenti Pekin'de gerçekleştirilen 32. FISAE Uluslararası Exlibris Kongresi'nden bir görünüm.
- Resim 35.** 33. FISAE Uluslararası Exlibris Kongresi 2010 yılında İstanbul'da gerçekleşmiştir.
- Resim 36.** 1. Ulusal Exlibris Kongresi afişi
- Resim 37.** Polonya'daki Malbork Kalesi Müzesi'nde sergilenen Bulgar sanatçı Robert Evgeni Baramov'a ait bir exlibris çalışması.
- Resim 38.** Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde eserler sınıflandırılarak özel kutularında korunmaktadır.
- Resim 39.** Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde sanatçılara göre gruplandırılmış exlibris katalogları.
- Resim 40.** Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde bir exlibris inceleme odası.
- Resim 41.** Eduard Georgiev Penkov, C3+C5, 12×11cm, 2005
- Resim 42.** Sydney Teknoloji Üniversitesi Kütüphanesi'nin kendi exlibrisini yenilemek için 2013 yılında düzenlediği yarışmanın afişi.
- Resim 43.** Julian Dimitrov Jordanov. Poetic Library, 2003.
- Resim 44.** Vladimir Zuev, S.G. exlibrisi, C3, 10,5×9,5cm, 2007

- Resim 45.** Exlibris Çalışmaları İçin Kılavuz'dan katalog sayfaları.
- Resim 46.** Koleksiyonerlerin yararlandığı başvuru kaynakları arasında yer alan bir süreli yayın. (*Bookplate International*. Yayıncı: *The Primrose Academy, Londra*.)
- Resim 47.** İngiliz yazar Arthur Conan Doyle'un ünlü karakteri Dedektif Sherlock Holmes temalı exlibrislerin W. E. Butler tarafından derlendiği bir seçki.
- Resim 48.** Benoit Junod exlibrisi. Hasip Pektaş, CGD, 7x10,5 cm. 2009
Frederikshavn Müzesi
- Resim 49.** Levon Bağış exlibrisi. Müjde Ayan, Karışık teknik, 7x12 cm. 2008
- Resim 50.** Franks Kataloğu'nun 1. cildinin iç kapağı. (1903)
- Resim 51.** Brown Üniversitesi Dijital Exlibris Koleksiyonu ana sayfasına ait bir görüntü.

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Erkan BEYAZ
Anasanat Dalı : Grafik
Programı : Grafik
Tez Danışmanı : Prof. Dr. H. Müjde AYAN
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Mayıs 2015

EXLIBRİS SANATINDA ANLATIM DİLİ VE PAYLAŞIM

ÖZET

Exlibris, bir kitap ya da el yazmasının belirli bir kişi veya bir kurumla ilişkisini ya da sahipliğini göstermeyi amaçlayıp kullanılan bir “iz” ya da “işaret”tir. Bir exlibrisin birincil amacı ve işlevi, sosyal, sanatsal, edebi, tarihsel veya sahip olabileceği başka rollerden bağımsız olarak kitap ve sahibi arasındaki bağlantıyı tanımlamasıdır.

Bilinen en eski exlibris, M.Ö. 1500'lere tarihlenen 6×4×0,5 cm ölçülerindeki Eski Mısır'ın 18. Hanedanlığı III. Amenhotep dönemine ait olan küçük bir kil tablettir. 15. Yüzyıla gelindiğinde ise Almanya'nın güneyindeki Buxheim kasabasında bulunan bir Şartröz manastırı kütüphanesinde Batı dünyasının ilk exlibrisleri ortaya çıkmıştır.

Exlibrisler 17. yüzyıla kadar Almanya'da etkin olmuş ve özellikle de aile armaları tema olarak kullanılarak çeşitli sanatçılar tarafından üretilmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde Almanya ve Fransa'nın önde gelen süslemecileri Rokoko tarzı exlibrisler yapmışlardır. 19. yüzyılda exlibris pazarı genişlemiştir. Bu yüzyılın yaratmış olduğu ortam resimli exlibrislerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

19. yüzyılın sonuna doğru exlibrisin tarihine ve exlibris koleksiyonculuğuna yönelik ilgi artmıştır. Avrupa ve Amerika'da exlibris toplulukları oluşmaya başlarken, hem eski hem de çağdaş exlibrislerle ilgili bilgiler içeren çeşitli dergiler yayınlanmaya başlanmıştır.

1970'lere gelindiğinde ise yüksek kalitede sanatçı tasarımı exlibrislerde yeniden bir canlanma başlamıştır. Bu durum 1972'de İngiltere'de Exlibris

Derneği'nin kuruluşunu sağlamış ve derneğin katkılarıyla “Exlibris Dergisi” (1983) ve “Uluslararası Exlibris” (1994) adlı iki derginin yayını başlamıştır.

İşlevi doğrultusunda kitap sahibinin kimliğini açıkça ifade etmesi gerektiği ve eserin sahibiyle mülkiyet bağını göstermesi açısından exlibrisin en önemli öğesi daima yazı olmuştur. Exlibristen yazı çıkarıldığında gerçek işlevinin de kaybolduğu bir gerçektir.

Exlibrisin, kültürel bir paylaşım olarak etkinliğinin artması ve yaygınlaşması için son yıllarda sayıları her geçen gün artan kongreler, sergiler, yarışmalar düzenlenmekte ve koleksiyonculuk yoluyla koruma altına alınmaktadır.

Her yıl düzenlenen bu uluslararası kongrelerde sanatçılar, koleksiyoncular ve diğer meraklılar buluşurken müzelerce exlibrisler toplanıp korunarak gelecekleri garanti altına alınmakta, yeni kuşakların bu kültürel ve sanatsal birikimden yararlanmaları sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Exlibris, kitap, el yazması, baskı teknikleri

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Erkan BEYAZ
Field : Grafik
Program : Grafik
Supervisor : Prof. Dr. H. Mjde AYAN
Degree Awarded and Date : Master – May 2015

SHARING AND EXPRESSION IN THE ART OF BOOKPLATES

ABSTRACT

A bookplate is a “mark” or “sign” of ownership intended or used to indicate the affiliation of a book or manuscript to a particular person(s) or institution. The primary purpose or function of an ex-libris is to identify affiliation independently of any larger social, artistic, literary, historical, or other role that it may perform.

The oldest known bookplate is a small clay tablet dated to 1500 BC with the dimensions of 6×4×0.5 cm belongs to the Amenhotep III period of the 18th Dynasty of Ancient Egypt. Western world's first bookplates has emerged in a Carthusian monastery library in Buxheim, a town located in the south of Germany, in the 15th century.

Bookplates until the 17th century has been popular in Germany and they were designed by various artists with the theme of the coat of arms. By the 18th century, leading German and French ornament artists designed Rococo-style bookplates. Bookplate market has expanded in the 19th century and this has contributed to the emerge of the pictorial bookplates.

Interest in the history of bookplates and building large bookplate collections has increased towards the end of 19th century. Bookplate communities emerged in Europe and America and magazines began to be published including both old and contemporary information about bookplates.

In the 1970's, revival of the high quality artist design bookplates began. This revival has brought the founding of The Bookplate Society in UK in 1972 which led to publishing of the magazines, Bookplate Magazine (1983) and International Bookplate (1994).

In accordance with its function, it should state clearly the identity of the book owner, the most important element of a bookplate was always writing. Actual function of a bookplate would be lost if writing is removed from its body.

Bookplate, as a cultural sharing, by congresses, exhibitions, competitions and collections, more and more widespread activity is strengthened and increased production.

As artists, collectors and other enthusiasts gather in the annual international congresses, bookplates collected by the museums are guaranteed to reach to the future, which would provide future generations a heritage with cultural and artistic benefits.

Keywords: Bookplate, books, manuscript, printing techni

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Exlibris sanatının anlatım dili, başlangıcından günümüze üslup, teknik, yazı-resim ilişkisi açısından seçilen örnekler temelinde irdelenerek; kültürel bir paylaşım olarak kongreler, sergiler, yarışmalar ve koleksiyonculuk yoluyla nasıl ele alındığı ortaya konulacaktır.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Exlibris profesyonel ya da amatör sanatçılar tarafından, kitapların kapak içlerine yapıştırılmak üzere tasarlanıp çeşitli baskı teknikleriyle oluşturulan ve sahipliği göstermeyi amaçlayan çalışmalardır.

Exlibris ilk kullanılmaya başlandığı yıllarda kitabın mülkiyetine yönelik tasarım olarak ön plana çıkarken zaman içinde bağımsız, kendi başına bir sanat eseri olarak kabul görmeye başlamıştır. Bu özelliğiyle koleksiyon nesnesi olarak değiş-tokuş edilen, sergileri, kongreleri ve yarışmaları düzenlenen, meraklıları tarafından dernekleri kurulan ve çeşitli etkinliklerle güncelliği korunan bir sanat hareketi haline dönüşmüştür. Bu bağlamda exlibrisin başlangıcından günümüze geldiği değişimle bir sanat değeri taşıması çalışmanın temel dayanağıdır.

Exlibris sanatının tarihsel süreci temel alınarak yapılan çalışma dört bölümde ele alınmıştır. I.Bölüm Giriş, II. Bölüm exlibris sanatının başlangıcı ve tarihsel gelişimi, exlibrisin tanımı, etimolojisi ve tarihçesinden oluşmaktadır.

III. Bölümde exlibris sanatında anlatım dili, üslup, yazının kullanımı, yazı-resim ilişkisi ve teknik ele alınmıştır.

IV. Bölümde exlibris sanatının paylaşımının, kongreler, sergiler, yarışmalar ve koleksiyonculuk yoluyla nasıl gerçekleştiği incelenmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu alanda sınırlı sayıdaki kitap ve makaleler gibi basılı çalışmalara ek olarak özellikle internet ortamındaki kaynaklardan müzelerden de veriler toplanmış ve senteze varılmıştır.

2. EXLIBRİS SANATININ BAŞLANGICI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Exlibrisin Tanımı ve Etimolojisi

Exlibris, bir kitap ya da el yazmasının belirli bir kişi veya bir kurumla ilişkisini veya sahipliğini göstermeyi amaçlayan veya göstermekte kullanılan bir “iz” ya da “işaret”tir.¹ Exlibris, kitap sahibinin adını, adının baş harflerini veya hanedanlık armasını ve “exlibris” sözcüğünü, dengini ya da kısaltmasını içerir.

Bir exlibrisin birincil amacı, sosyal, sanatsal, edebi, tarihsel veya sahip olabileceği başka rollerden bağımsız olarak kitap ve sahibi arasındaki bağlantıyı tanımlamasıdır.

Latineden okunduğu şekliyle Türkçeye geçen exlibris sözcüğünün kökeni *ex libris* ifadesidir. Ardından gelen sözcük gövdesine *-dan*, *-nın* gibi anlamlar ekleyen Latinedeki *ex* ifadesi, *libris* gövdesine eklenmiş ve buradan *ex libris* ifadesine ulaşılmıştır.

Libris, kitap anlamına gelen *liber* sözcüğünün çoğuludur (University of Notre Dame, Latin Dictionary, 2013). Daha geriye gidersek *liber* sözcüğünün önceleri Latince *ağacın iç kabuğu* anlamında kullanıldığını görürüz. O dönemler yazı bu malzemeye yazılırdı ve buradan *bu malzemedен üretilmiş* anlamında *libri* ifadesi türemiştir (LatDict, 2013).

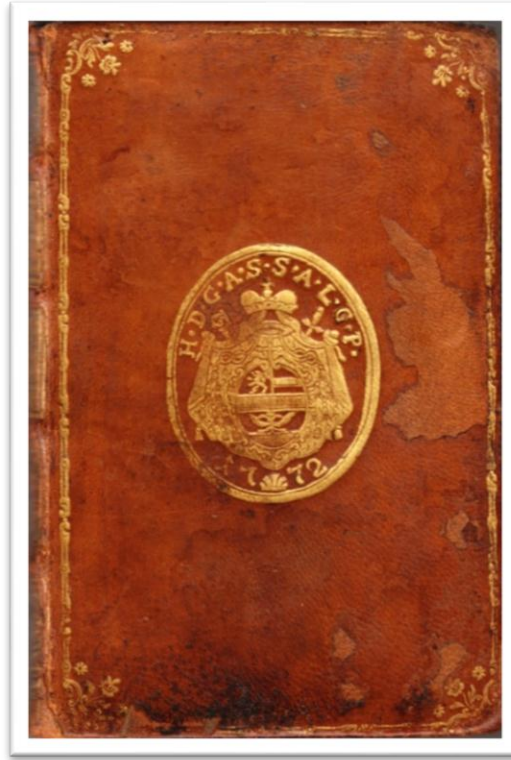
Liber sözcüğü Latince *özgür* anlamına da gelir ancak anlaşılacağı gibi sözcüğün bu kullanımının *ex libris* ifadesi ile bir ilişkisi yoktur. Özgür anlamına gelen *liber* köküne batı dillerinde *liberty*, *liberalism* (ing. özgürlük, özgürlükçülük) gibi sözcüklerde rastlarız. Kitap anlamına gelen *libri* kökü ise örneğin İngilizcede karşımıza kütüphane anlamında *library* olarak çıkar.

Exlibrisler çoğu dilde uygulamaların üzerindeki "ex libris" ifadesi ile adlandırılmış olsalar da bazı dillerde bu ifadeden bağımsız başka adlar da almışlardır.

¹ Bu tanım FISAE'nin 2012 Ağustosunda Finlandiya'nın Naantali kentinde düzenlediği Delege Toplantısında benimsenmiştir. Orijinal metin için bkz. <http://www.fisae.org/indexSub01.html>

Örneğin İngilizcede *exlibris* anlamındaki *bookplate*² sözcüğünün kullanımı nadiren kullanılan *ex-libris*'e oranla çok daha yaygındır. Almancada *exlibris* ile birlikte *Bücherzeichen* ya da *Buchmarke*³ yaygın olarak kullanılmaktadır. İngilizce ve Almanca dışında neredeyse tüm diğer dillere geçişinde terimin Latince kökenine sadık kalınmıştır: *ex libris* (İtalyanca, İspanyolca, Portekizce), *exlibris* (Fince, İsveççe), *ex-libris* (Fransızca, Katalanca). Latin alfabesi dışındaki alfabelerde de yine Latince söylenişe karşılık gelecek bir yazımla ifade edilmiştir: Kiril alfabesi kullanan Slav dillerinden Rusçada *Экслибрис*, Bulgarcada *Екслибрис* ve İbrani alfabesi kullanan İbranicede *ליבריס אקס*.

Kitaplarda *exlibris* dışında kullanılmış mülkiyet işaretleri de vardır. Bunlardan biri *supralibro*stur. Latince *üst* anlamında *supra* ve *kitaplar* anlamında *libros* sözcüklerinden türeyen *supralibros*, kitabın içine yapıştırılan *exlibristen* farklı olarak kitap kapağına uygulanan mülkiyet işaretidir. (Resim 1)

Resim 1 *Supralibros*
Salzburg Başpiskoposu Hieronymus von Colloredo'ya ait
1772 basımı bir kitabın kapağı.

²book:kitap + plate:plaka, etiket = bookplate

³Bücher:kitaplar + zeichen:işaret, rumuz=Bücherzeichen, Buch:kitap + marke:işaret=
Buchmarke

Genellikle monogram ya da hanedanlık armaları şeklinde görülürler. Kapağın üzerine gofre (kabartma) ya da yıldızla işlenmiş, ya da her iki teknik birleştirilerek uygulanmış örnekleri yaygındır. Bazı örneklerde kapağa ek olarak kitabın sırtına da uygulandığı görülür. İlk örnekleri büyük özel kütüphanelerin çoğalmaya başladığı Rönesans'ta ortaya çıkmış olan supralibros da tıpkı exlibris gibi kitap sahibinin gurur ifadesi olup sahibinin işareti olmanın yanısıra süsleme niteliği de taşımaktadır.

Çeşitli eğilimlere ve sosyal çevreye göre de farklılıklar gösteren exlibrisler, 17. yüzyıl Almanya'sında çok önemli kitaplıklara sahip manastırlar, kiliseler, papazlar, prensler ve zengin aileler için yapılmıştır. Bazı kitap sahipleri, üzerinde isimlerinin yer aldığı bu küçük yaprakları kitaplarına yapıştırırken, bazıları sadece arma olarak kullanmışlardır. Özellikle Güney Avrupa'daki bir grup kitap sahibi, "supra libros" denilen ve deri kaplı kitap kapaklarının üzerine presle yapılan kabartmalar, işaretler ve armalar yaptırmışlardır. (Pektaş, 2003:17)

18. yüzyıldan itibaren supralibrosun popülaritesi düşmeye başlamıştır. Kitaplarda kullanılmış olan mülkiyet işaretlerinden bir diğeri de Osmanlı kültüründe yer alan temellük kitabeleridir. Temellük kitabelerinin ilk örnekleri Selçuklu el yazmalarında görülür. *Sahiplik yazıtı* anlamına gelen temellük kitabesi, döneminin eğilimlerini yansıtan süslemelerle hat sanatını birleştirerek barındığı kitabın sahibini belirten işarettir. (Resim 2) *Temellük kaydı*, *temellük mührü* gibi isimler de almıştır. El yazmalarında kapaktan sonra, metinden önce yer alan *zahriye* adı verilen sayfada yer alır. *Zahriye* sayfalarında süslemenin *şemse* adı verilen dairesel ya da oval biçimdeki orta bölümüne uygulanmaktadır. (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013) (tezhinedir.com, 2013). Bazı örneklerde bu bölümde kitap sahibinin adı, eser ve yazarın adıyla birlikte bulunur. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı el yazmalarında da yaygınca kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 2
Temellük kitabesi

2.2. Exlibrisin Tarihçesi

Bilinen en eski exlibris, M.Ö. 1500'lere tarihlenen 6×4×0,5cm ölçülerindeki küçük bir kil tablettir. Tablet Eski Mısır'ın 18. Hanedanlığına, III. Amenhotep dönemine aittir. Tabanı ve iki kenarı düzdür ve yuvarlak olan üst kısmına yakın iki küçük delik bulunmaktadır. Sırlı ve açık mavi renkli tabletin üzerindeki hiyeroglif koyu maviye boyanmıştır.

15. yüzyılda, Almanya'nın güneyindeki Buxheim kasabasında bulunan bir Şartröz manastırı kütüphanesinde (1402-1802) Batı dünyasının ilk exlibrisleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan 1450'lerde Vaiz Johannes Knabensberg için üretilmiş olanı en eskisidir. Kütüphanede ortaya çıkan başka bir exlibris, manastır yakınlarındaki Biberach kasabasından tarikat kardeşi Hildebrand Brandenburg'un kütüphaneye bağışladığı el yazmalarında bulunmaktadır.

1440'ta Johannes Gutenberg'in matbaayı icat etmesiyle metinlerin hızla kopyalanması mümkün hale gelmiştir. Gutenberg'in 1468'deki ölümünden sonra kitap sahipleri sanatçılara, el yazmalarındaki alışkanlığı sürdürerek kitapların mülkiyetlerini ilan eden tasarımlar içeren ahşap baskılar yaptırmaya başlamışlardır.

15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyıl başlarında Almanya'nın önemli bir sanatçısı olan Albrecht Dürer, dönemin ünlü devlet ve bilim adamları Willibald Pirckheimer ve Hektor Pömer için exlibrisler yapmıştır. Bu yüzyıllarda Dürer'den başka küçük boyutlu işler yaptıkları için "Küçük Öğretmenler" diye bilinen bir grup sanatçı da kitapseverlere exlibris üretmişlerdir. Bu grupta Lucas Cranach (1472-1553), Hans Burgkmair (1473-1531), Hans Baldung Grien (1484-1545), Hans Holbein (1497-1543), Barthel Beham (1502-1540) ve Jost Amman (1539-1591) gibi sanatçılar bulunmaktadır.

Resim 3
Johannes Reis exlibrisi, C3, 16×9,5 cm, 1756

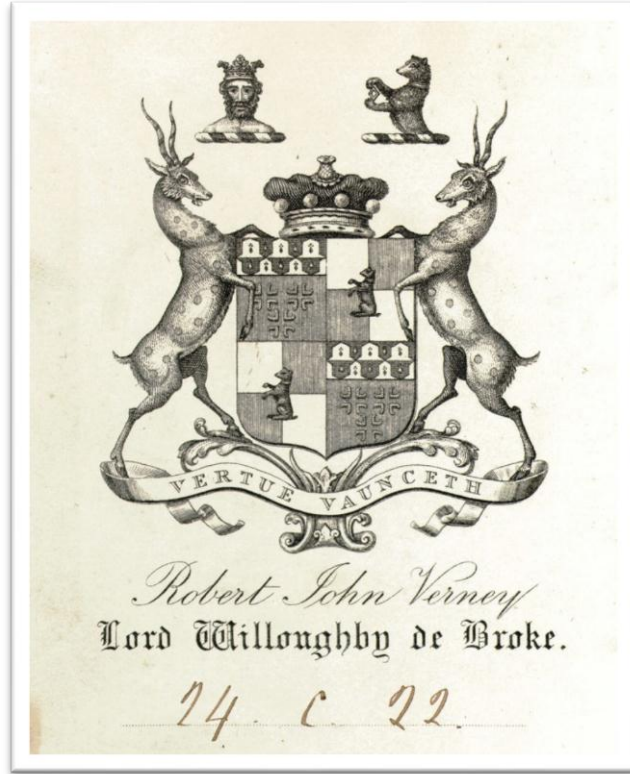
Exlibrisler 17. yüzyıla kadar Almanya dışında yaygınlık kazanmadan önce, çoğunlukla aile armalarından oluşmaktadır. Bu yüzyıllarda silah, zırh ve kalkanlarda, süvarisinin kimliğini belirten işaretler bulunmaktaydı. Silahların üzerindeki armalar kitaplık ya da kitap sahibinin sahiplik işareti olurken, aynı zamanda tanınmaları için bir flama görevi de üstlenmiştir.

18. yüzyıla gelindiğinde önde gelen Alman ve Fransız süslemecileri Rokoko tarzı tasarımları exlibrislere taşımışlardır. Bu dönemde exlibrislerin bir kısmı kitap ya da kütüphane imgeleri içerirken, bazıları da manzara resimlerinden oluşmuştur.

19. yüzyılda exlibris pazarı genişlemiştir. Bu yüzyılın yaratmış olduğu ortam resimli exlibrislerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda bu yüzyılda exlibris temaları çeşitlilik kazanmış ve bu sanata ilgi duyanların sayısı artmıştır.

19. yüzyılın sonuna doğru exlibrisin tarihine ve büyük exlibris koleksiyonculuğunu yaratmaya yönelik ilgi artmıştır. Koleksiyoncular arasında değiş tokuşlar başlamıştır. Avrupa ve Amerika'da exlibris toplulukları oluşmaya, hem eski hem de çağdaş exlibrislerle ilgili bilgiler içeren çeşitli dergiler yayınlanmaya başlanmıştır. Her yıl exlibris ve kişisel koleksiyon sergileri düzenlenmiştir.

1890'dan 1920'lerin ortalarına kadarki dönem exlibris koleksiyonculuğunun altın çağı olarak bilinmektedir. Bununla birlikte 1929'da dünya çapında yaşanan ekonomik kriz bu çağın sonunu getirmiştir. Bu yıllarda hazır yapım exlibrisler varlık kazanırken 1970'lerde yüksek kalitede sanatçı tasarımı exlibrislerde yeniden canlanma başlamıştır.

Resim 4
Robert John Verney exlibrisi, c.1850

3. EXLİBRİS SANATINDA ANLATIM DİLİ

3.1. Üslup

Üslup, bir sanatçının kendine has sanatsal yaklaşımını yapıtına aktarma biçimi olarak tanımlanmakla birlikte, bir toplumun ve çağın tüm sanat yapıtlarında biçimlendirme, tasarım ilke ve anlayışlarında sahip olunan ortak bir dili de kapsamaktadır. (Sözen-Tanyeli, 1994: 247)

Üretildiği dönemin sanatsal eğilimleri ve teknik olanakları exlibris sanatçılarının anlatım tarzını oluşturmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Pişmiş topraktan, sayısal yazıcı baskısına kadar tekniğin geçirdiği evrim aynı zamanda exlibrisin anlatım diline de arkaplan oluşturmuştur.

1891 yılında İngiltere'deki Britanya Müzesi envanterine geçen ve M.Ö. 1500'lere tarihlenen küçük bir kil tablet, bilinen en eski exlibris olarak kabul edilmektedir ("*Protection Against The Book Bandit*", 1952) (British Museum, 2013 a) (Resim 5). 6×4×0,5cm ölçülerindeki tablet Eski Mısır'ın 18. Hanedanlığına, III. Amenhotep dönemine aittir. Tabanı ve iki kenarı düzdür ve yuvarlak olan üst kısmına yakın iki küçük delik bulunmaktadır. Sırlı ve açık mavi renkli tabletin üzerindeki hiyeroglif yazı koyu maviye boyanmıştır. Hiyeroglifin müze kayıtlarındaki çevirisi şu şekildedir: "*Ptah'ın sevgilisi, iki Toprağın kralı, iyi tanrı III. Amenhotep, ona yaşam verilsin; kralın karısı, Tiye, yaşasın.*" "*moringa ağacının kitabı*"⁴ Bağlı olduğu kitabı barındıran papirüs sandığına, tabletin üzerindeki deliklerden geçirilen bir tel ya da iple sabitlendiği sanılmaktadır.

⁴"*Beloved of Ptah, the king of the Two Lands, the good god Amenhotep III, may he be given life; the wife of the king, Tiye, may she live*" "*the book of the moringa tree.*"

Tabletin bağlı olduğu kitabın konusu hakkında uzmanlar arasında görüş birliği yoktur. Bazı uzmanlar başlığın yabancı bir hikâyenin, bazıları ise yerli bir hikâyenin konusuna işaret etmiş olabileceğini düşünüyorlar. Kimi uzmanlar kitabın moringa ağacı ve ondan elde edilen ürünleri konu alan bilimsel bir kitap olabileceğini, kimileriye başlıkta bir değil iki ağacın adının geçtiğini öne sürüyorlar: çınar ve zeytin ağacı.

Resim 5 (Ölçek: 1/1)

Resim 6(Ölçek: 1/1)

Benzer bir tabletin bir parçası Amerika'daki Yale Üniversitesi Galerisi'nde, başka bir tablet de Paris'teki Louvre Müzesi'nde bulunmaktadır. Her ikisi de III. Amenhotep dönemine tarihlenir. Uzmanlar üzerinde "*Nar Ağacının Kitabı*" yazısı bulunan Yale Üniversitesi Galerisi'ndeki tablet parçasının Britanya Müzesi'ndekine benzer bir tablettten kopmuş olabileceğine inanmaktadırlar (Yale University art Gallery eCatalogue, 2013). Aynı döneme ait başka parçalar Almanya'daki Berlin Müzesi'nde de bulunmaktadır. Ancak ilk exlibrisin Britanya Müzesi'ndeki tablet olduğu kabul edilmektedir (British Museum, 2014 b).

3.1.1. 15. Yüzyıl'da Exlibris Sanatında Üslup

Almanya'nın güneyindeki Buxheim kasabasında bulunan bir Şartroz⁵ manastırı (1402-1802) exlibris tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Batı dünyasının ilk exlibrisleri bu manastırın kütüphanesinde ortaya çıkmıştır. (Allen: xiii) İllüstrasyonlar ve dekoratif öğelerle süslenmiş renkli el yazmaları üzerine basılmış exlibrisler, ahşap baskı tekniğiyle kaba ve kalın çizgilerle üretilmiş ve elle renklendirilmişlerdir. Bunlardan 1450'lerde Vaiz Johannes Knabensberg için üretilmiş olanı en eskisidir (Johnson, 1977: iii). "Kirpi" lakaplı vaizin exlibrisinde "Hans Iglar, kirpi sizi öpsün"⁶ ifadesi yer alır (Resim 5).

Tasarımda olasılıkla kitabı çalacak ya da geri getirmeyecek kişi esprili bir dille uyarılmak istenmiştir. 14×19 cm ölçüsünde üretilmiş olan bu exlibrisin kopyaları artık son derece nadir bulunmaktadır. Kütüphanede ortaya çıkan başka bir exlibris, manastır yakınlarındaki Biberach kasabasından tarikat kardeşi Hildebrand Brandenburg'un kütüphaneye bağışladığı el yazmalarında bulunur.

Resim 8'deki eser Knabensberg exlibrisi gibi ahşap baskı tekniğiyle üretilip elle boyanmıştır. Tasarımda üzerinde kanatları açık halde ayakta duran bir melek, meleğin elleri arasında tuttuğu bir kalkan ve bu kalkanın üzerine resmedilmiş burnu halkalı bir öküz görülmektedir (Resim 8).

Resim 7

Johannes Knabensberg'a ait exlibris, X1, 14×19 cm, c.1450

⁵ Aziz Bruno Tarikatı olarak da bilinen Şartroz Tarikatı, Hıristiyanlığın Katolik mezhebine bağlıdır.

⁶ "Hanns Iglar, dass dich ein Igel kuss"

Resim 8

Biberach'lı Hildebrand Brandenburg'un Buxheim'daki manastıra bağışladığı el yazmalarında yer alan hanedanlık arması, X1, c. 1480

Resim 9

Almanya'nın Buxheim kasabesindeki Şartröz manastırı (1402-1802).

Ortaçağın popüler Saatler Kitaplarına⁷ sahiplerini temsil eden portreler, kimlik belirten bazı figürler ya da hanedanlık armaları resmedilmesi yaygın bir alışkanlıktı ve bu uygulama Buxheim exlibrislerine esin kaynağı olmuştur. (Resim 10-11)

Resim 10-11

1480'lerden bir Saatler Kitabı.
Kitabın sahibine ait hanedanlık arması (solda)
ve "Meryem'e Müjde" konulu bir sayfa.

Johannes Gutenberg'in 1440'ta matbaayı icat etmesiyle metinlerin hızla kopyalanması mümkün hale gelmiş ancak yine de basılan bu ilk kitaplar çok büyük değer taşımıştır. Örneğin Gutenberg'in 1455'te yayınladığı İncil sadece 180 adet basılmıştır (Hopkinson, 2012: 5). Gutenberg'in 1468'deki ölümünden sonra kitap sahipleri sanatçılara, el yazmalarındaki alışkanlığı sürdürerek kitapların mülkiyetlerini ilan eden tasarımlar içeren ahşap baskılar yaptırmaya başlamışlardır. Bazen bu ilk exlibrisler, el yazması kitaplardaki renkli sayfaları taklit eder şekilde serbest elle boyanarak da yapılabiliyordu.

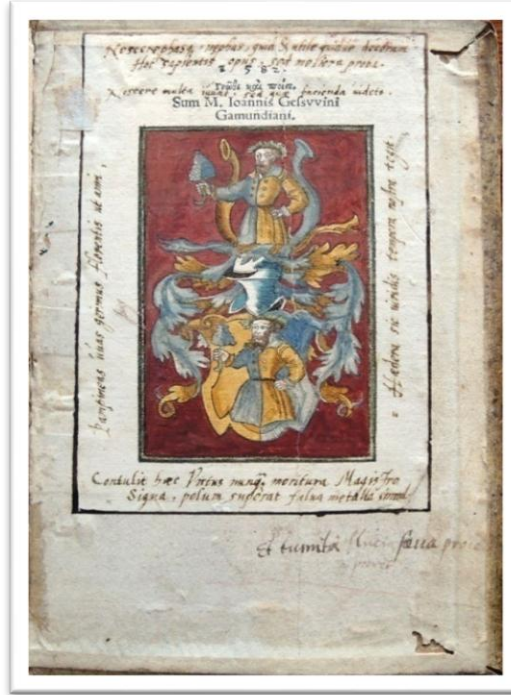
Resimler neredeyse her zaman kitap sahibinin arması oluyor ve aşırı süslemeler içeriyordu. Aile soyunun önemli olduğu durumlarda ise hanedanlık arması kullanılarak sahibi öldükten sonra kitabın aynı aile içinde kalacağı belirtilmiş

⁷ İng. *Books Of Hours*. Ortaçağda çok popüler olan bir tür resimli el yazması dua ve ilahi kitapları. *Ortodoks inancında günün belli saatleri Hıristiyan mitolojisindeki belli olaylarla ilişkilendirilmiştir. Bkz. Ortodoks Terminoloji Sözlüğü, Madde: Hours*

oluyordu. Hanedanlık armaları ve elyazmalarındaki çiçekli kıvrımlı motifler 15. ve 16. yüzyıl exlibrislerinin ayırt edici özelliklerindedir (Resim 12,13). Exlibrisler o dönem çok nadiren de olsa portrelerden oluşmaktaydı.

Resim 12
Ottobeurenli Abbey exlibrisi,
Ahşap baskı ve elle boyama. c. 1500

Resim 13
Willibald Pirckheimer exlibrisi.
Albrecht Dürer, X1, 17,2x12 cm.

3.1.2. 16. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Exlibris Sanatında Üslup

15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyıl başlarında Almanya'nın en önemli baskıcısı sanat tarihinin de köşe taşlarından biri kabul edilen Albrecht Dürer'dir. Adının baş harflerinden oluşan monogramıyla meşhur sanatçı, aynı zamanda Kuzey Rönesansının en önemli sanatçılarından biridir. Almanya'nın Nürnberg kentinde bir kuyumcunun oğlu olarak dünyaya gelen Dürer, dönemin ünlü devlet ve bilim adamları Willibald Pirckheimer (Resim 14) ve Hektor Pömer (Resim 15) için exlibrisler yapmıştır.

Resim 14

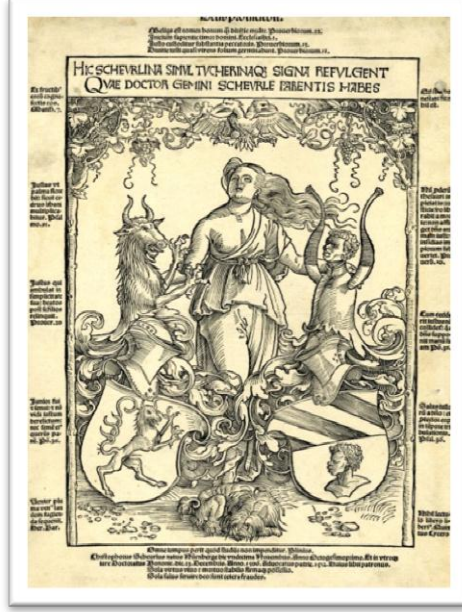
Willibald Pirckheimer exlibrisi.
Albrecht Dürer, XI, 17,2x12 cm.

Dürer'in çağdaşları ve öğrencileri arasında yer alan Lucas Cranach (1472-1553), Hans Burgkmair (1473-1531), Hans Baldung Grien (1484-1545), Hans Holbein (1497-1543), Barthel Beham (1502-1540) ve Jost Amman (1539-1591) gibi sanatçılar da kitapseverlere exlibris üretmişlerdir. (Pektaş, 2003:17).

Resim 15
Hektor Pömer exlibrisi.
Albrecht Dürer, X1, 33x22 cm.

Exlibrisler henüz Almanya dışında yaygınlık kazanmadan önce, 17. yüzyıla kadar çoğunlukla aile armalarından oluşuyordu. Ortaçağdan itibaren silah, zırh ve kalkanlarda, içinde gizlediği süvarinin uzaktan bile tanınmasına izin verecek şekilde ayırt edici işaretler bulunurdu. Silahlar ve malzemelerdeki bu işaretler, kitap sahibi için bir sahiplik işareti ya da kitap sahibini daha çabuk tanıtan bir flama olarak kabul görmüştü. Kişinin ismini ayrıca belirtmeye gerek duyulmamıştır. O dönemde exlibrislerde arma temasının yaygınca kullanılmasının nedeni buna bağlanabilir. (Pektaş, 2003:17)

Resim 16

Wolf Traut (1486-1520). II. Christoph Scheurl exlibrisi, X1, 35,4×25,2 cm, 1512

Wolf Traut tarafından Nürnberg'li avukat ve diplomat II. Christoph Scheurl'e yapılmış olan bu exlibris, oldukça detaylı ve ince işçilikle üretilmiş erken örneklerden biridir. Çalışmada İncil'den ve klasik metinlerden parçalarla birlikte Scheurl ve Tucher ailelerinin (Scheurl'ün annesi Helena Tucher'a atıfla) armaları yer almaktadır. Kalkanlardan yükselen keçi ve adam, Roma mitolojindeki şans tanrıçası Fortuna figürünü desteklemektedir.

Resim 17

Albrecht Dürer (1471-1528). Willibald Pirckheimer exlibrisi, X4, 16,4×10,2 cm, 1524

Nürnberg'in önde gelen hümanistlerinden Pirckheimer (1470-1530) Albrecht Dürer'in yakın arkadaşıydı. Pirckheimer bu portreyi geniş kütüphanesindeki çoğu ciltte exlibris olarak kullanmıştır. Portrenin altındaki Latince ifade "53 yaşındaki Willibald Pirckheimer'in suretidir. Düşünce kalır, diğer herşey ölümlüdür." anlamına gelmektedir. (Resim 17)

Resim 18

Francis Winington exlibrisi⁸ (1732)

18. yy'a gelindiğinde önde gelen Alman ve Fransız süslemecileri gümüş işlerinde ve çerçevelerde kullanmaya başladıkları Rokoko tarzı tasarımları exlibrislere de taşımışlardır. Bu dönemde exlibrislerin bir kısmı kitap ya da kütüphane imgeleri içerirken, bazıları da manzara resimlerinden oluşmaktaydı. Bu manzaralara mezar taşları yerleştirmek gibi bir eğilim de vardı.

⁸*Grata sume manu*, armalarda yaygınca kullanılan sloganlardan biridir ve "Minnettar elinle" anlamına gelir.

Mezar taşlarında genellikle hem ölümün her koşulda kaçınılmaz oluşuna hem de hayatın zevklerinin -en azından ölüme dek- süreceğine gönderme yapan "Arkadya'da bile var olacağım"⁹ anlamına gelen Latince *Et in Arcadia ego* ifadesi yer alır. Bu tür exlibrislerdeki anlatıma göre okumak, keyif alınacak bir aylıklık uğraşı ve eski bir öğrenme geleneğidir. Bunlar aynı zamanda klasik hümanizmden gelen insanın doğal dünyadaki varlığına olan minnettarlığını da göstermektedir.

Resim 19
Luisa Gräfin Erdödy exlibrisi, X2, 11×11 cm, 1885

⁹ " *Et in Arcadia ego* = Arkadya'da bile var olacağım." ifadesindeki gizli özne "ölüm"dür. Arkadya, kırsal ortamda doğayla uyum içinde yaşamın hakim olduğu ütopyik bir mekandır. Ölüm, insanın hiçbir koşulda kendisinden kaçamayacağını, her koşulda sonsuza dek var olacak tek şeyin kendisi olacağını belirtir.

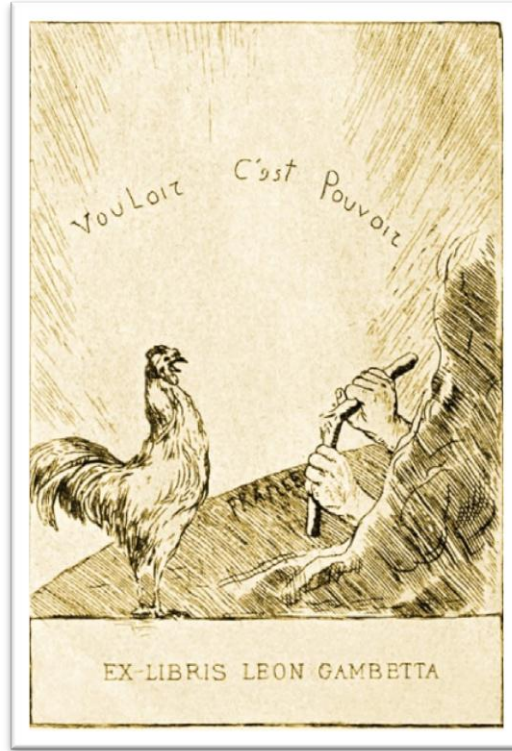

Resim 20

Parker W. Freeland exlibrisi, 9,5×6,5 cm, c.1800

3.1.3. 19. Yüzyılda Exlibris Sanatında Üslup

Armalı exlibrislerin üretimi artarak sürse de (orta sınıfları da kapsayacak şekilde) çeşitli temalı exlibris pazarı 19. yy'da daha da genişlemiştir. Akademisyenler, müzeciler, papazlar, avukatlar ve başka mesleklerden tanınmış kitap kurtları exlibris yaptırma fikrinin cazibesine kapılmışlardır. Bu kişiler soylarından ziyade kendi hayatları ve kişisel başarılarını yüceltme hevesindeydiler. Sanatçılar, tasarımcılar ve mimarlar hem kendileri için exlibris yapmaya hem de başkalarından siparişler almaya başlamışlardır.

Resim 21

Alphonso Legros (1837-1911). Léon Gambetta exlibrisi, C3, 12,4×8,5 cm, 1875

Resim 21 Fransız Cumhuriyetçi devlet adamı Léon Gambetta (1838-1882) için tasarlanmış bir exlibris çalışmasıdır. Gambetta'nın Fransız siyasetindeki statükoyu kırma hırslarını temsil eden bir sopanın kırılması, Fransa'nın ulusal simgesi horoz ile birlikte resimlenmiştir. Ortadaki kemer formulu yazıda "Güç istiyorum." anlamına gelen "Vouloir c'est pouvoir." ifadesi yer almaktadır.

Resim 22

Robert Anning Bell (1863-1933). Mander Kardeşler İşçi Kütüphanesi exlibrisi, P3, 13,6×10,9 cm, 1894

Mander Kardeşler'e ait vernik ve kimya fabrikası kütüphanesi için üretilen bu çalışma (Resim 22), aynı fabrika tarafından üretilmiş mürekkeple basılmıştır. Kitap okuyan bir kadın ve arka planda fabrika görülmektedir. Başlıkta "Bu kitap Mander Kardeşler'e aittir ve İşçi Kütüphanesi'nin bir parçasıdır." ifadesi yer almaktadır. Alt bölümde ise kütüphanenin ödünç verme politikası açıklanmıştır: "Fabrikalarımızda çalışan işçiler kütüphanemizden kitap ödünç almakta serbesttirler. Bir defada yalnız bir kitap alınabilir ve makul bir süre sonunda geri getirilmelidir. Ancak bazı durumlarda kütüphanecinin talebi halinde derhal geri getirilmelidir."

19. yy'ın ortalarına gelindiğinde exlibrisler plastik dil yönünden daha zenginleşmiş ve resimsel yaklaşım öne çıkmaya başlamıştır. Seçilen resimler çoğunlukla sahibinin yaşamını ve ilgi alanlarını yansıtmakta ve kitaplar arasındaki özel bağları vurgulamaktadır. Bazı resimsel exlibrisler 16. yy İtalyan hukukçu Andrea Alciato'nun amblemlerinden esinlenilmiştir. Diğerleri ise klasik felsefe ve güncel ve eski şiirlerden imgeler taşımaktadırlar. (örneğin Fransız parnasçıların ve sembolistlerin işleri eklibris tasarımcıları ve sahiplerini etkilemiştir.) Başka bir

yaklaşım ise sözcük oyunu yaparcasına çeşitli tasarım öğelerini sahibin ismini oluşturacak şekilde kullanmaktadır.

Bu dönemde exlibrise ilgi duyanların sayısıyla birlikte kullanılan temalardaki çeşitlilik de artmaya başlamıştır. Amerikalı Amiral Perry'nin 1853-54 yıllarında Japonya'ya yaptığı ziyaretler bu ülkenin dış ticarete açılmasını sağlamakla birlikte Batılı sanatçıların Japon sanatını keşfetmelerinin de önünü açmıştır. Sanatçılar yeni tanıştıkları uzakdoğu öğelerini eklibrislerde kullanmaya başladılar. Özellikle Hindistan, Güney Asya ve bugün Endonezya'yı oluşturan adalardaki sanat ilgilerini çekmiştir. 19. yy'ın sonlarına gelindiğinde eklibrisler özellikle teosofi, masonluk ve dekadanlıkla ilişkili olanlar arasında popülerdi. 1880'lerden sonra ise Alman ve Avusturyalı eklibrislerde “çıplaklık” belirgin bir özellik halini almıştır. Bu dönem, bugün de güncelliğini koruyan “erotik eklibris” türünün geliştiği dönemin başlangıcıdır (Resim 23)

Resim 23
Karel Simunek. Bedřich Beneš exlibrisi, 7×7,5 cm, 1917

3.1.4. 20. Yüzyılda Exlibris Sanatında Üslup

19. yy'ın sonuna doğru exlibrisin tarihine ve koleksiyonculuğa karşı ilgi artmıştır. Koleksiyoncular arasında özellikle sahip olmak istenilen parçalara yönelik ulaşımı kolaylaştıran değiş tokuşlar başladı. Tabley Baronu John Byrne Leicester Warren'ın exlibris meraklılarının tarihsel bilgilerini geliştirmeyi hedefleyen ve 1880'de Britanya ve Amerika'da yayınlanan “Exlibris Çalışmaları İçin Kılavuz”'u bu alanda yayınlanacak olan kitapların ilkidir.

Resim 24

Eduard Georgiev Penkov , C3+C5, 11×11,5cm, 2005

Avrupa ve Amerika'da exlibris toplulukları oluşmaya başlarken, eski ve çağdaş exlibrislerle ilgili bilgiler içeren çeşitli dergiler de yayınlanmıştır. 1891 yılında Britanya'da kurulan Exlibris Derneği her yıl exlibris sergileri düzenlemiştir. Özellikle de kişisel koleksiyon sergilerine yönelik ilgi artmıştır.

Bu süreçte bazı Britanyalı sanatçılar exlibris koleksiyonlarını küçük ciltler halinde yayınlamıştır. Bunların arasında; Binbaşı Ernest Bengough Ricketts; Edinburgh'lu ressam, karikatürist ve baskı sanatçısı Joseph Simpson; sahne tasarımcısı Edward Gordon Craig; ahşap baskı ve illüstrasyon çalışmalarından oluşan

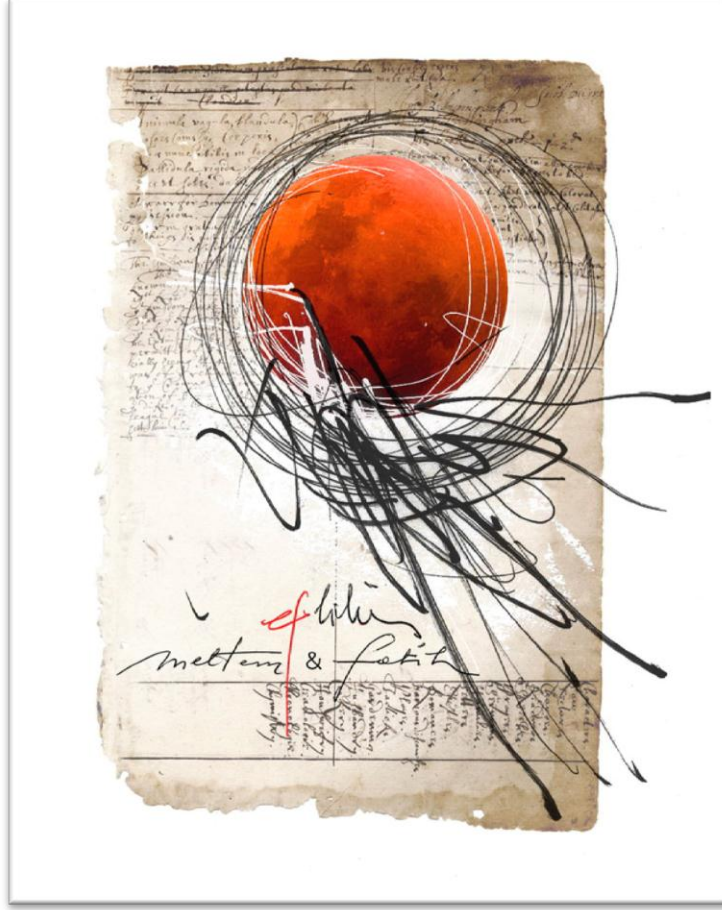
kitap alanında öne çıkmış isimlerden James Guthrie; resimleri, baskıları ve dekoratif işleri Avrupa çapında ünlenmiş olan Frank Brangwyn bulunmaktadır.

Resim 25

Vladimir Zuev, Dr. Phil Werner Grebe exlibrisi, C3, 10×9,5cm, 2006

1890'dan 1920'lerin ortalarına kadarki dönemde exlibris koleksiyonculuğu altın çağını yaşarken 1929'da dünya çapında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bu dönem etkisini kaybetmiştir. Dolayısıyla pazarın alt düzeylerinde değişen ticaret anlayışı nedeniyle dükkânlardan çok daha ucuza exlibrisler satın almak mümkün hale gelmiştir. Bunlar sanatsal değer taşımayan seri üretim exlibrisler olup satın alanların üzerlerine kendi ismini yazıp kullandıkları bir sanat nesnesi haline dönüşmüştür. Yine de bu dönemde sanatçı tasarımlı olan kaliteli exlibris çalışmalarına devam edilmiştir. Böylelikle bu tür üretimler kitapseverlerin daha kapalı ve özel dünyalarında korunmaya alınmıştır.

Resim 26

Martin R. Baeyens. Meltem ve Fatih exlibrisi. CGD, 14×10 cm, 2010

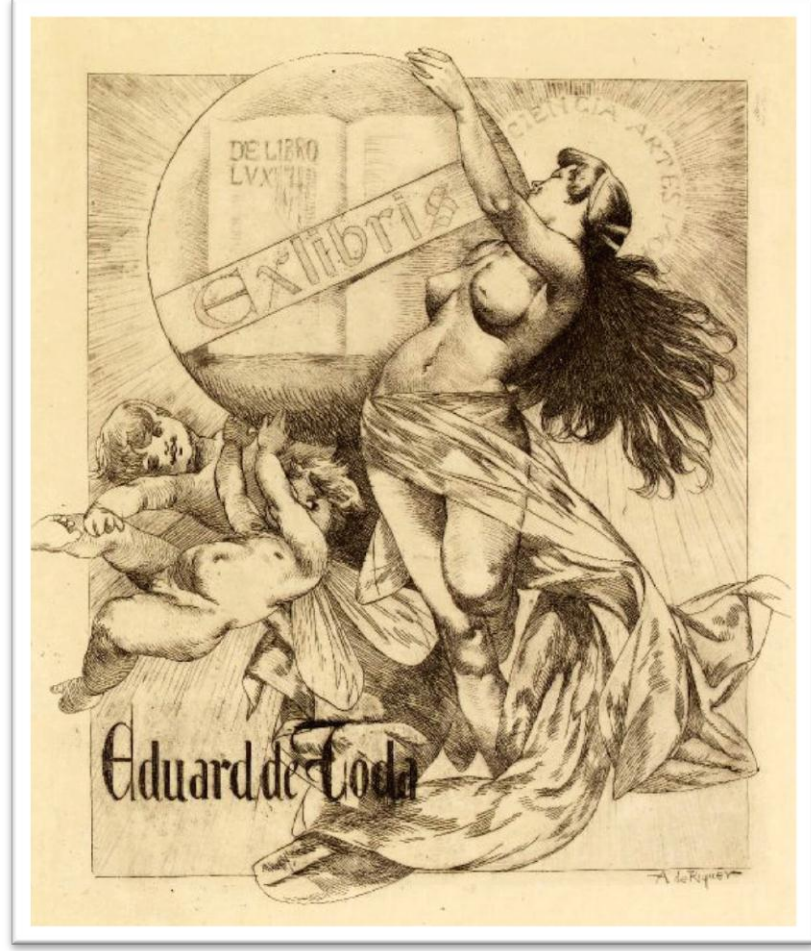
Ayrıca öne çıkan bir diğer nokta da, exlibris tasarımlarının sanatsal yönden her zaman tutucu bir yaklaşım sergilemiş olmalarıdır. Örneğin I. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda exlibris tasarımlarında Kübizmin ya da Soyut Sanatın izlerini görmek neredeyse olanaksızdır. 1970'lere gelindiğinde ise yüksek kalitede sanatçı tasarımı exlibrislerde yeniden bir canlanma başlamıştır. Bu canlanma İngiltere'de Exlibris Dergisi (1983) ve Uluslararası Exlibris (1994) adlı iki derginin yayınlanmasına ve 1972 yılında Exlibris Derneği'nin kurulmasına imkân sağlamıştır.

Resim 27

Philip Webb (1831-1915). Herbert George Fordham exlibrisi, P3+X4, 10,2×8,9 cm, 1901

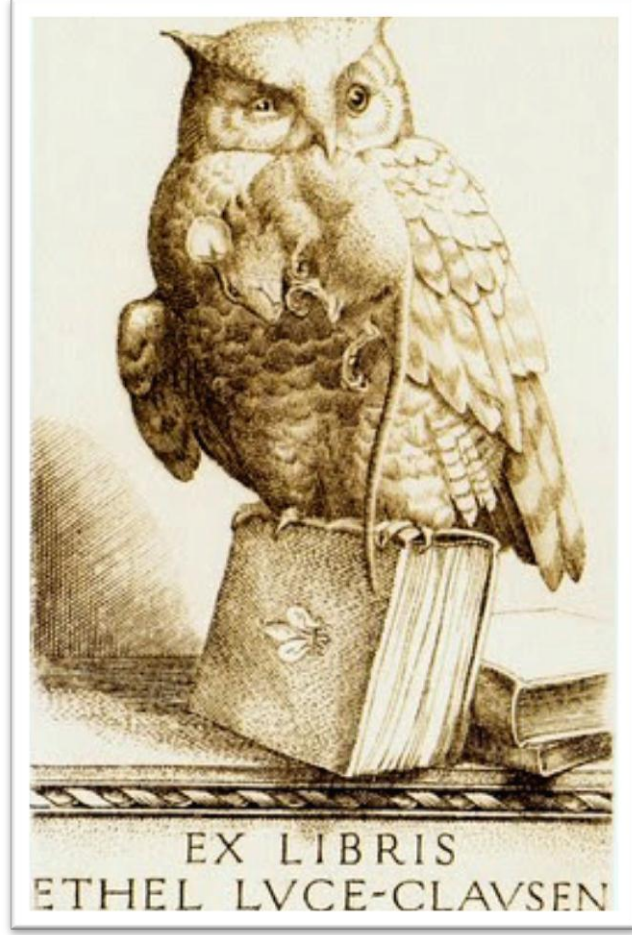
Kartografya alanında da çalışmalar yapmış olan exlibris sanatçısı Sir Herbert George Fordham Harita ve atlas koleksiyonunu, Britanya Müzesi, Kraliyet Coğrafya Topluluğu ve Cambridge Üniversitesi'ne bağışlamıştır. Resim 27'deki eserinde "İsa kule, inanç da silahtır" anlamına gelen Latince "Christus turris, fides telum" mottosu Fordham'in Hıristiyan inancına bağlılığını göstermektedir. İsa'nın dirilişiyle ilişkilendirilen tavuskuşu, Hıristiyan mitolojisine göre ölmüszlüğü simgelemektedir.

Resim 28

Alejandro de Riquer (1856-1921). Eduard de Toda y Guell exlibrisi, C3, 19,8×16,2 cm, 1913

Diplomat, arkeolog ve Mısır bilimci olarak bilinen Eduard de Toda y Guell (1855-1941) oluşturmuş olduğu geniş kütüphanesini Katalonya'daki çeşitli kurumlara bağışlamıştır. Kürenin içinde yer alan kitabın üzerinde Toda'nın kitaplara dair inancını tanımlayan "De Libro Lvx" (*Kitaplar aydınlatır*) ifadesi yer almaktadır.

Resim 29

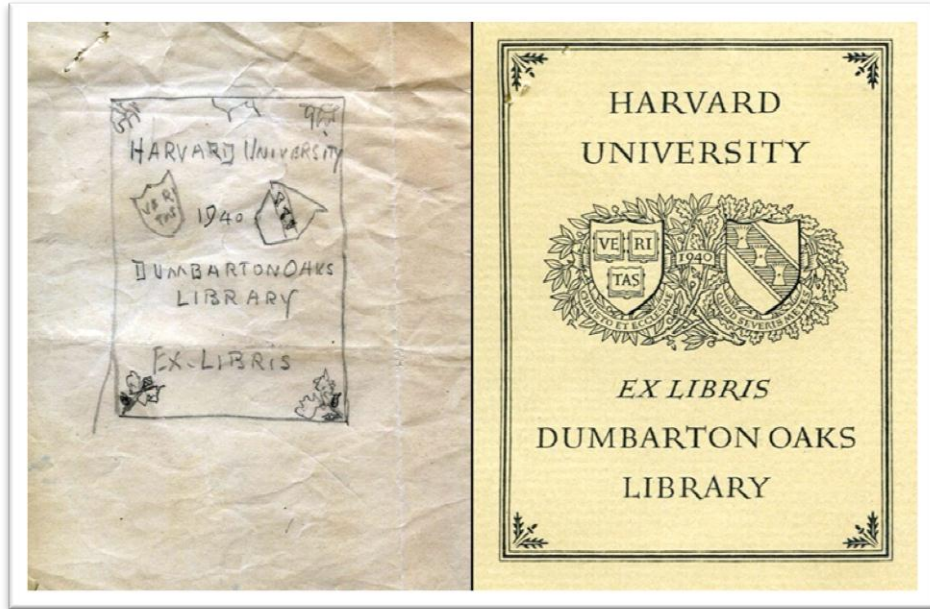
Stephen Gooden (1892-1955). Ethel Luce-Clausen exlibrisi, C4, 9,5×7,5 cm, 1940

New York'ta bir üniversitede fareler üzerinde araştırmalar yapan Dr. Ethel M. Luce-Clausen, kendisi adına yapılacak olan kompozisyonda fare kullanılmamasını istemiş, ancak sanatçı "Ben farketmeden fare içeri girmiş." şeklinde bir savunma getirerek exlibrisi kabul ettirmiştir.

3.2. Yazının Kullanımı

İşlevi doğrultusunda, kitap sahibinin kimliğini açıkça ifade etmesi gerektiği için exlibrisin en önemli ögesi yazıdır. Exlibristen yazı çıkarıldığında geriye hangi amaçla üretildiği belli olmayan resim ya da süsleme kalır. Bir yazılı eserle ilişkili olduğu için, herhangi bir tür değil ama yazılı bir eserin mülkiyet bağıını göstermeyi yüklediği için de yazı ve yazının kullanımı exlibriste önem taşımaktadır.

Exlibrislerde genellikle kitap sahibinin adıyla birlikte Latince özgün yazılışa uygun olarak *ex libris* ifadesi yer almaktadır. İsim ile *ex libris* ifadesi arasındaki tipografik ilişkiyi tamamen tasarımcının tercihleri belirler. *Ex libris* (ya da mülkiyet işaret eden başka bir ibare) ve sahibinin ismi olarak iki bölümde ele alırsak, bu iki parçanın yazı tipi, boyutu, dokusu ve rengi gibi değişkenlerinde bir korelasyon zorunlu değildir. Bu iki ögenin düzenlenmesinde ardışıklık koşulu da seçime bağlıdır. Ancak *ex libris* ifadesi tercih edilmişse, ardışık kullanıldıkları durumda Latince yazım kuralına uygun olarak isim *ex libris* ifadesini takip etmektedir. (Resim 30)

Resim 30

Harvard Üniversitesi Dumbarton Oaks Kütüphanesi exlibrisi, 1941.
[Taslak (*Robert Woods Bliss*) ve final (*Rudolph Ruzicka*)]

Exlibris tasarımında yazının uygulanması üretim tekniğine bağlı olarak değişmektedir. Bilgisayar destekli tasarım (CGD) büyük çeşitlilikte kullanım olanakları sunsa da bunun dışında kalan tekniklerde yazının kullanımı, ilgili tekniğin olanaklarıyla uygulanır. Örneğin yüksek ve çukur baskı tekniklerinde yazı sanatçı tarafından aynı uçla yüzeye uygulanır. Bu nedenle sanatçı belirli yazı tiplerine bağlı kalmaksızın kendi serbest yazı tarzını tasarımına uygulayabilir. (Resim 31) Kurgunun gerektirdiği durumlarda belli bir yazı tipi seçimi de söz konusu olabilir. Örneğin; kitap sahibinin tarih merakı tasarımcının tercihini artık kullanılmayan eski bir yazı tipine, edebiyat meraklısı için tırnaklıya, teknik bir meslek sahibi olan için de tırnaksız ve kolay anlaşılır türden bir yazı tipine yöneltebilir.

Resim 31
Noel Pearson exlibrisi.
Frank Weitzel, X3, 10x6,8cm.

Görsel olarak sadece bir yazı düzenlemesinden oluşan ve başka hiç bir resim ya da süsleme ögesi içermeyen exlibrisler de yapılmıştır. (Resim 32) Genellikle ıstampa olarak, damga baskı tekniğiyle (X5) üretilen bu tür exlibrisler dairesel ya da

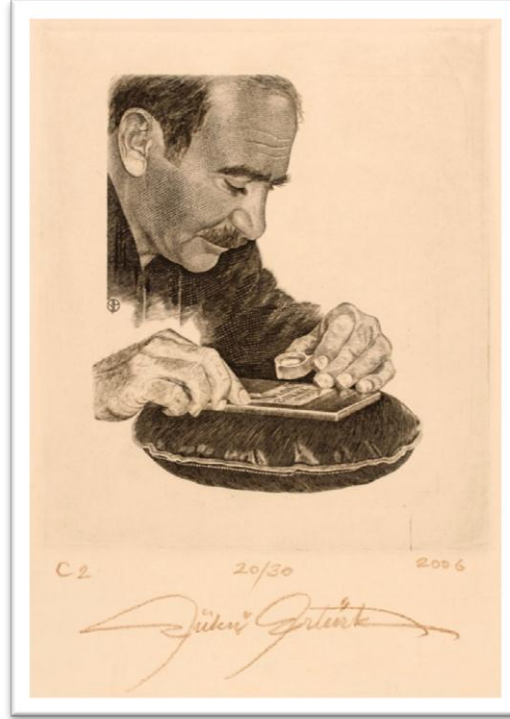
dörtgen formda hazırlanabilir. Sadece yazıdan oluştuğu için de tasarımda denge ve bütünlük, tipografinin olanakları kullanılarak üretilmişlerdir.

Resim 32
Sadece yazıdan oluşan exlibris örnekleri.

3.3. Teknik

Exlibris üretiminde baskı teknikleri ve çoğaltma teknolojilerinin tüm olanaklarından yararlanılmaktadır. Çukur baskı ve yüksek baskı gibi geleneksel baskı teknikleri kullanıldığı gibi, teknolojik gelişmelerin mümkün kıldığı her türlü yeni baskı ortamları ve teknikleri de sanatçıların tercihlerini belirlemektedir. Özellikle son yıllarda gelişme gösteren bilgisayar destekli tasarım yazılımları, exlibris tasarımı aşamasında sanatçıya önizleme kolaylığı sağlamaktadır. Bilgisayar destekli tasarım süreci sonunda ortaya çıkan çalışma, sayısal dosya olarak doğrudan sayısal baskı sürecine alınmakta, ya da ekrandaki sonuçtan yararlanarak geleneksel baskı yöntemlerinde kullanmak üzere bir taslak elde edilmektedir. Sanatçılar siparişin niteliğine ve konuya göre, tasarımdan baskıya kadar tamamen geleneksel yöntemlere bağlı kalarak exlibris üretmeyi de tercih etmektedirler.

Resim 33
Şükrü Ertürk, C2, 12,5×9cm, 2006

Exlibrisler sergilenirken altlarına sanatçı adı, eserin adı, baskı tekniğini belirten bir simge ve o serideki toplam baskı adedi ve eserin serinin kaçınıcı baskısı olduğu bilgileri belirtilir. Exlibris baskı teknikleri FISAE'nin kabul ettiği belli simgelerle gösterilmektedir.

Exlibris baskı teknikleri ¹⁰:

Çukur baskı teknikleri (Özgün)

- C = Çukur baskı
- C1 = Çelik oyma
- C2 = Hakkak kalemiyle oyma (özellikle bakır üzerine)
- C3 = Asitle yedirme
- C4 = Kuru kazıma
- C5 = Akuatinta
- C6 = Vernikli, şekerli yumuşak yüzeyde yedirme
- C7 = Mezotint (mekanik doku yaratma)
- C8 = Plastik gravür (Linolyum, plastik ya da başka materyaller üzerine)

Yeniden çoğaltma

- P3 = Fotogravür baskı
- P4 = Tifdruk baskı
- P10 = Çelik oyma baskı

Yüksek baskı teknikleri

- X = Yüksek baskı
- X1 = Ağaç baskı
- X2 = Ağaç oyma baskı
- X3 = Linolyum baskı
- X4 = Metal oyma baskı
- X5 = Metalle çukur-yüksek baskı
- X6 = Plastik oyma yüksek baskı
- X7 = Taş oyma yüksek baskı

Düz, şablon ve elektronik baskı teknikleri (Özgün)

- L1 = Taş baskı (Litografi)
- L2 = Transfer taş baskı
- L3 = Ofset çinkosuyla baskı
- L4 = Alüminyum Baskı
- P8 = Fotoğraf
- S = Şablon Baskı
- S1 = İpek Baskı
- S2 = Boyama şablonla baskı
- S3 = Balmumu kağıtla baskı
- S4 = Hurma suyu ile kapatma baskı
- CGD = Bilgisayarda özgün tasarım (*Computer Generated Design*)

Yeniden çoğaltma

- P = Fotografik çoğaltma
- P5 = Fototayp baskı
- P6 = Fotolitografi baskı
- P7 = Ofset baskı
- P9 = Fotografik ipek baskı

¹⁰ Simge Listesi 1958'de FISAE'nin Barcelona Uluslararası Exlibris Kongresi'nde kabul edilmiş, Nisan 2000'de Belgrad ve Cenevre'de değişiklik yapılmıştır.

CRD = Bilgisayarla çoğaltma (*Computer Reproduced Design*)
Y = Fotokopi

Diğer simgeler

U = Sınıflama dışı teknikler

---/... = Kalıp sayısı (*Örn. 4/C3 = 4 kalıplı çukur baskı*)

/mon. = Monotip baskı

/col. = Elle renklendirme

Birkaç teknik bir arada kullanılması durumunda araya (+) konabilir. (*Örn. C2+C3+C5*)

4. EXLIBRİS SANATININ PAYLAŞIMI

4.1. Kongreler

İlk ortaya çıkışından beri sürekli gelişip yaygınlaşan exlibris, her yıl düzenlenen uluslararası kongrelerde sanatçılar, koleksiyonerler ve diğer exlibris meraklılarını bir araya getirmektedir. 20.yüzyılın ikinci yarısında başlayıp her yıl düzenlenmeye devam eden bu toplantılarda sanatçılar deneyimlerini paylaşırken koleksiyoncular için de eşsiz değiş tokuş ortamları doğmaktadır.

1950'lerin başlarında, İtalya Exlibris Sanatçıları ve Koleksiyoncuları Derneği (*BNEL*) başkanlığı yapan İtalyan koleksiyoncu Gianni Mantero'nun (1897-1985) girişimleriyle ilk uluslararası exlibris kongresi gerçekleştirilmiştir. 1953 yılında Avusturya'nın Kufstein kentindeki bu ilk kongreyle başlayan ve düzenli hale gelecek olan etkinliklerin amacı, o dönemlerde sadece mektuplaşma yoluyla iletişim kurabilen sanatçıları, koleksiyoncuları ve ekslibris severleri biraraya getirmektir. Bu buluşmalar katılımcıların birbirleriyle ilişkilerini geliştirmelerine, deneyimlerini paylaşmalarına ve ekslibris değiş tokuşlarına olanak sağlıyordu. (The Cyber Journal of Ex Libris, 2014)

Resim 34

2008 yılında Çin'in başkenti Pekin'de gerçekleştirilen 32. FISAE Uluslararası Exlibris Kongresi'nden bir görünüm.

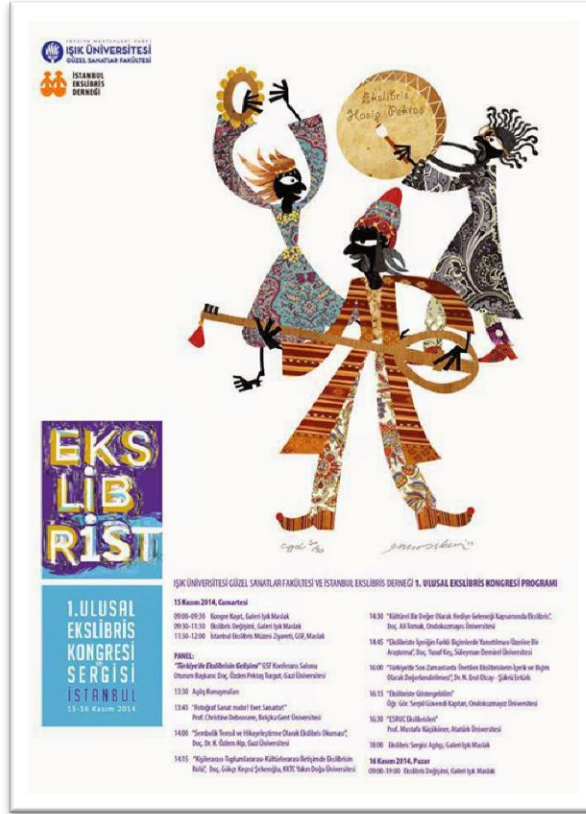
Tüm bu kongrelerde bir süre sonra daha kapsamlı ve daha iyi organize olmuş etkinlikleri düzenleyebilmek adına uluslararası bir üst kuruluş gereksinimi doğmuştur. 1966 Hamburg kongresinde alınan kararla Avrupa'daki 15 exlibris derneğinin katılımıyla Uluslararası Exlibris Amatörleri ve Dernekleri Federasyonu (FISAE) kurulmuştur.

12. Avrupa Exlibris Kongresi FISAE bünyesinde düzenlenen ilk kongredir. 1968'de İtalya'daki Como kasabasında bir kongre düzenlenmiş ve bir kaç yıl sonra da Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de 13. Avrupa Exlibris Kongresi (1970) yapılmıştır. Ancak bu kongre sadece Avrupa ülkelerinden katılımcıların biraraya geldiği son kongre olmuştur. 1972'de Danimarka'nın Helsingör kentinde gerçekleşen 14.Uluslararası Exlibris Kongresi, FISAE'nin bu etkinliği ve paylaşımı uluslararası boyuta taşıyıp günümüze dek süren kongrelerinin ilkidir.

Başlangıcından günümüze her biri dünyanın farklı kentinde düzenlenmiş olan FISAE kongrelerinin otuz üçüncüsüne İstanbul evsahipliği yapmıştır. Bu etkinlik, Uluslararası Exlibris Kongresi Feyziye Mektepleri Vakfı, Işık Üniversitesi ve İstanbul Ekslibris Derneği'nin organizasyonunda 25-19 Ağustos 2010 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleşmiştir. Kongreye dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda exlibris sanatçısı, koleksiyoncu ve exlibris meraklısı katılmış, kongre bünyesinde bir de exlibris yarışması düzenlenmiştir.

Resim 35
33. FISAE Uluslararası Exlibris Kongresi
2010 yılında İstanbul'da gerçekleşmiştir.

Resim 36
1. Ulusal Exlibris Kongresi afişi

Uluslararası kongrelerin yanında ulusal boyutta düzenlenen kongreler de yaygınlık kazanmaktadır. İstanbul Ekslibris Derneği ve Işık Üniversitesi işbirliğiyle 15-16 Kasım 2014 tarihlerinde düzenlenen 1. Ulusal Exlibris Kongresi bunlardan biridir. 161 sanatçının katıldığı kongre bünyesinde panel, sergi, müze gezisi ve exlibris değiş-tokuşu gibi etkinlikler yer almıştır.

Tablo 4.1. Yer ve tarihleriyle başlangıçtan günümüze exlibris kongreleri listesi.

KONGRE	YER	TARİH
1. Avrupa Exlibris Kongresi	Kufstein, Avusturya	7-9 Ağustos 1953
2. Avrupa Exlibris Kongresi	Lugano, İsviçre	10-11 Temmuz, 1954
3. Avrupa Exlibris Kongresi	Antwerp, Belçika	7-10 Temmuz, 1955
4. Avrupa Exlibris Kongresi	Frankfurt, Almanya	12-15 Temmuz, 1956
5. Avrupa Exlibris Kongresi	Amsterdam, Hollanda	26-28 Temmuz, 1957
6. Avrupa Exlibris Kongresi	Barcelona, İspanya	3-6 Temmuz, 1958

7. Avrupa Exlibris Kongresi	Vienna, Avusturya	7-10 Temmuz,1960
8. Avrupa Exlibris Kongresi	Leipzig, Almanya	6-9 Temmuz,1961
9. Avrupa Exlibris Kongresi	Paris, Fransa	19-22 Temmuz,1962
10. Avrupa Exlibris Kongresi	Krakow, Polonya	10-13 Eylül, 1964
11. Avrupa Exlibris Kongresi	Hamburg, Almanya	27-31 Temmuz, 1966
12. Avrupa Exlibris Kongresi	Como, İtalya	11-14 Temmuz,1968
13. Avrupa Exlibris Kongresi	Budapest, Macaristan	5-8 Kasım, 1970
14. Uluslararası Exlibris Kong.	Helsingör, Danimarka	24-27 Ağustos, 1972
15. Uluslararası Exlibris Kong.	Bled, Yugoslavya	19-22 Mayıs, 1974
16. Uluslararası Exlibris Kong.	Lisbon, Portekiz	16-20 Ağustos,1976
17. Uluslararası Exlibris Kong.	Lugano, İsviçre	16-20 Ağustos, 1978
18. Uluslararası Exlibris Kong.	Linz, Avusturya	21-23 Ağustos,1980
19. Uluslararası Exlibris Kong.	Oxford, İngiltere	18-22 Ağustos, 1982
20. Uluslararası Exlibris Kong.	Weimar, Almanya	24-27 Ağustos, 1984
21. Uluslararası Exlibris Kong.	Utrecht, Hollanda	6-9 Ağustos, 1986
22. Uluslararası Exlibris Kong.	Frederikshavn, Danimarka	24-28 Ağustos, 1988
23. Uluslararası Exlibris Kong.	Mönchengladbach, Almanya	30 Ağu-2 Eyl 1990
24. Uluslararası Exlibris Kong.	Sapporo, Japonya	31 Ağu-3 Eyl, 1992
25. Uluslararası Exlibris Kong.	Milano, İtalya	6-10 Eylül, 1994
26. Uluslararası Exlibris Kong.	St.Petersburg, Rusya	22-25 Ağustos, 1998
27. Uluslararası Exlibris Kong.	Chrudim, Çek Cumh.	28 Ağu-1 Eyl 1996
28. Uluslararası Exlibris Kong.	Boston, ABD	20-23 Ağustos, 2000
29. Uluslararası Exlibris Kong.	Frederikshavn, Danimarka	29Ağu-1 Eyl, 2002
30. Uluslararası Exlibris Kong.	Wels, Avusturya	14-17 Temmuz, 2004
31. Uluslararası Exlibris Kong.	Nyon, İsviçre	23-27 Ağustos, 2006
32. Uluslararası Exlibris Kong.	Beijing, Çin	14-17 Ekim, 2008
33. Uluslararası Exlibris Kong.	İstanbul, Türkiye	25-29 Ağustos 2010
34. Uluslararası Exlibris Kong.	Naantali, Finlandiya	13-18 Ağustos 2012
35. Uluslararası Exlibris Kong.	Tarragona, İspanya	21-27 Nisan 2014
36. Uluslararası Exlibris Kong. (Henüz gerçekleşmedi)	Vologda, Rusya	22-27 Ağustos 2016

(Kaynak: Erdem, 2010: 99-100)

4.2. Exlibris Kuruluşları

Exlibris sanatçılarının, koleksiyoncuların ve exlibris severlerin işbirliği ve paylaşım ortamlarını sağlamak için dünyanın pek çok yerinde dernekler kurulmuştur. Bu derneklerin başlıca amaçları arasında seminerler, çalıştaylar, yarışmalar ve sergiler yer almaktadır.

İtalya Exlibris Sanatçıları ve Koleksiyoncuları Derneği'nin ilkinin 1953 yılında düzenlediği 1. Avrupa Exlibris Kongresinden 1966 yılında Hamburg'da gerçekleştirilen 12. kongreye kadar neredeyse her yıl Avrupa'nın değişik kentlerinde exlibris dernekleri kongreler düzenlemiştir. Her yıl artan katılımı birlikte, bu kongrelerde elde edilen başarı ve deneyim, ulusal düzeydeki derneklerin koordinasyonunu gerçekleştirebilmek ve yerel ölçekte başarıyı zor olan organizasyonları daha kolay düzenleyebilmek için uluslararası bir federasyon fikrini ortaya çıkarmıştır. Bu gereksinime yanıt olarak 1966 yılında Almanya'nın Hamburg kentinde gerçekleştirilen kongrede, Avrupa'da kurulu 15 exlibris derneğinin katılımıyla FISAE (*Uluslararası Exlibris Amatörleri ve Dernekleri Federasyonu*) kurulmuştur. Günümüze gelene dek Amerika'dan Afrika'ya, Ortadoğu'dan Okyanusya'ya 34 ülkeden 49 dernek FISAE çatısı altına girmiştir. Türkiye'den İstanbul Ekslibris Derneği¹¹'nin üyelik başvurusu 2000 yılında ABD'nin Boston kentinde düzenlenen kongrede kabul edilmiş ve dernek FISAE üyeleri arasına katılmıştır.

Tablo 4.2 Dünyadaki exlibris dernekleri listesi.

Almanya	<ul style="list-style-type: none">• <i>Deutsche Exlibris-Gesellschaft</i>• <i>Pirckheimer-Gesellschaft</i>
ABD	<ul style="list-style-type: none">• <i>American Society of Bookplate Designers and Collectors</i>
Arjantin	<ul style="list-style-type: none">• <i>Gente Amiga Del Ex-Libris (GADEL)</i>
Avustralya	<ul style="list-style-type: none">• <i>Australian Bookplate Society</i>• <i>New Australian Bookplate Society</i>
Avusturya	<ul style="list-style-type: none">• <i>Oesterreichische Exlibris-Gesellschaft</i>
Belçika	<ul style="list-style-type: none">• <i>Graphia</i>
Bulgaristan	<ul style="list-style-type: none">• <i>Association Free Art</i>• <i>Association of Exlibris Friends in Bulgaria</i>
Çin	<ul style="list-style-type: none">• <i>The China Exlibris Association</i>• <i>The Hong Kong Exlibris Association</i>• <i>The Shanghai Fu Xian Zhai Exlibris Society</i>

¹¹ 1997 yılında Ankara'da kurulan Ankara Ekslibris Derneği, 2008'den beri etkinliklerine İstanbul'da İstanbul Ekslibris Derneği olarak devam etmektedir.

ÇekCumhuriyeti	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Spolek Sberatelů a Pratel Exlibris</i>
Danimarka	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Dansk Exlibris Selskab</i>
Estonya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Eesti Eksliibriseühing</i>
Finlandiya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Exlibris Aboensis</i> • <i>Suomen Exlibrisyhdistys</i>
Fransa	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Association Française pour la Connaissance de l'Ex-libris</i>
Hollanda	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Exlibriswereld</i>
İngiltere	<ul style="list-style-type: none"> • <i>The Bookplate Society</i>
İspanya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Asociación Andaluza de Exlibristas</i> • <i>Asociació Catalana d'Exlibristes</i>
İsveç	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Svenska Exlibris Foreningen</i>
İsviçre	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Schweizerischer Exlibris Club</i>
İtalya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Associazione Italiana Exlibris</i>
Japonya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>The Nippon Exlibris Association</i>
Litvanya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Lietuvos Exlibrisininku Klubas</i>
Lüksemburg	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Société Grand-Ducale des Amateurs de l'Ex-libris</i>
Macaristan	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Kisgrafika Barátok Köre</i>
Meksika	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Asociación Mexicana de Exlibris</i>
Polonya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Museum Zamkowe w Malborku</i>
Portekiz	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Academia Portuguesa de Exlibris</i>
Romanya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Asociația Română Pentru Ex-libris</i>
Rusya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>IUSAB / Exlibris Section</i> • <i>Russian Ex-libris Society</i>
Sırbistan	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Belgrade Ex-libris Circle</i>
Slovakya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Slovenka Spoločnosť Exlibristov</i>
Slovenya	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Društvo Exlibris Sloveniae</i>
Tayvan	<ul style="list-style-type: none"> • <i>The Taiwan Exlibris Association</i>
Türkiye	<ul style="list-style-type: none"> • <i>İstanbul Ekslibris Derneği, İstanbul Exlibris Akademisi Derneği</i>
Ukrayna	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Ukrainian Exlibris Club</i>

(Kaynak: Erdem, 2010: 93-94)

4.3. Exlibris Müzeleri

Müzeler, bilimsel, sanatsal, kültürel ve tarihsel öneme sahip eserleri ya da objeleri koruyan ve halka sergileyen kurumsal mekânlardır. Exlibrisler de bu tanımdaki önemli obje nitelikleriyle toplanan, saklanan ve sergilenen eserlerdir. Giderek yaygınlaşan ve üretimi artarak süren exlibris çalışmaları, müzelerce toplanıp korunarak geleceklere garanti altına alınmakta, yeni kuşakların bu kültürel ve sanatsal birikimden yararlanmaları sağlanmaktadır.

Dünyanın önemli exlibris müzelerinin çoğu bu sanatın doğduğu topraklar olan Avrupa'da yer almaktadır.

Tablo 4.3. Exlibris koleksiyonu bulunduran bazı kurumlar ve exlibris müzeleri.

Almanya, Mainz	• <i>Gutenberg Müzesi</i>
Belçika, Sint-Niklaas	• <i>Sint-Niklaas Müzesi</i>
Bulgaristan, Sofya	• <i>Bulgaristan Exlibris Merkezi</i>
Çin, Şangay	• <i>Fu Xian Zhai Exlibris Müzesi</i>
Danimarka, Frederikshavn	• <i>Frederikshavn Exlibris Müzesi</i>
Fransa, Nancy	• <i>Nancy Kütüphanesi</i>
İtalya, Ortona	• <i>Mediterraneo Exlibris Müzesi</i>
Polonya, Malbork	• <i>Malbork Kalesi Müzesi</i>
Rusya, Moskova	• <i>Moskova Exlibris Müzesi</i>
Ukrayna, Odessa	• <i>Lewych Müzesi</i>
Türkiye, İstanbul	• <i>İstanbul Ekslibris Müzesi</i>

(Kaynak: Pektaş, 2014)

Danimarka'daki Frederikshavn müzesinde exlibris sanatının tüm tarihini kapsayan 1 milyon exlibris bulunmaktadır. Bu müzeye 450.000 exlibrisin paylaşıldığı art-exlibris.net isimli internet adresinden ulaşılabilmektedir. Gutenberg ve Sint-Niklaas müzelerinde yaklaşık 800.000 exlibris çalışması bulunmaktadır. (Pektaş, 2014)

Resim 37
Polonya'daki Malbork Kalesi Müzesi'nde sergilenen
Bulgar sanatçı Robert Evgeni Baramov'a ait bir exlibris çalışması.

Resim 38
Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde eserler sınıflandırılarak
özel kutularında korunmaktadır.

Resim 39
Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde sanatçılara göre gruplandırılmış exlibris katalogları.

Dünyanın az sayıdaki exlibris müzelerinden biri de Türkiye'deki İstanbul Ekslibris Müzesi'dir. 2008 yılının başlarında İstanbul Ekslibris Derneği'nin girişimleriyle İstanbul Grafik Sanatlar Müzesi (IMOGA) bünyesinde kurulmuş olan müze, daha sonra Işık Üniversitesi Maslak Yerleşkesi'e taşınmıştır ve 17 bin esere ev sahipliği yapmaktadır.

Resim 40
Frederikshavn Exlibris Müzesi'nde bir exlibris inceleme odası.

4.4. Exlibris Yarışmaları ve Sergileri

Exlibris sanatçıları motive etmek ve bu sanatın gelişimini desteklemek için çeşitli kuruluşlarca dünyanın farklı yerlerinde, genellikle belirli periyotlarla exlibris yarışmaları düzenlenmektedir. Bu yarışmalar, sanatın diğer alanlarındaki yarışmalarda olduğu gibi, sanatçının kendisini ölçmesine olanak sağlamakta ve aynı alanda ürünler veren çağdaşları arasındaki konumunu kavramasını kolaylaştırmaktadır. Sadece exlibris sanatçıları değil, sanatseverler ve koleksiyoncuların da takip ettiği exlibris yarışmaları, koleksiyoncuların sipariş tercihlerini belirlemede de etkili olmaktadır. Yarışmalarda elde ettikleri başarılarla göre sanatçıların çalışmaları değerlendirilmekte, başarılı sanatçılar daha fazla sipariş alabilmektedirler.

Resim 41

Eduard Georgiev Penkov , C3+C5, 12×11cm, 2005

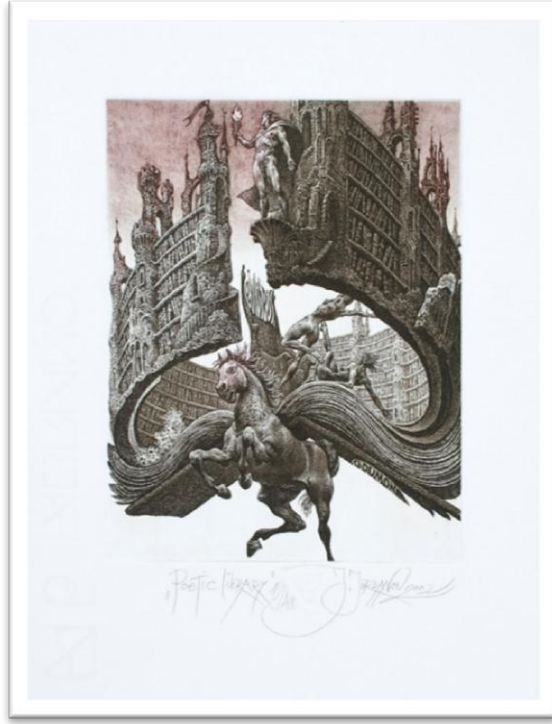
Yarışmalar sanatçıları motive etme yönünden büyük önem taşımaktadırlar. Ayrıca tasarım ve paylaşım alanında da en yüksek hareketliliği sağlamaktadırlar. Dernekler, kütüphaneler ve müzeler gibi kuruluşlar bu bilinçle periyodik yarışmalar düzenleme eğilimindedirler. Bu kuruluşların yarışma duyurularının topluca yer aldığı

platform FISAE'nin internet sayfasıdır. Bu sayfa, yarışmaları düzenleyen kuruluşlar FISAE bünyesinde yer alsın veya almasın, sanatçılar, koleksiyonerler ve sanatseverlerin yarışmalar hakkında bilgi aldıkları ilk kaynak haline gelmiştir.

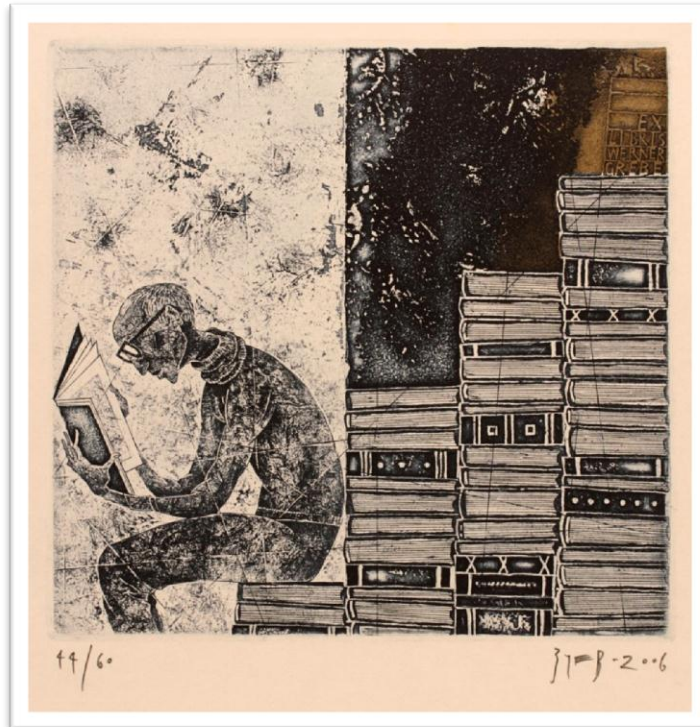

Resim 42
Sydney Teknoloji Üniversitesi Kütüphanesi'nin kendi exlibrisini yenilemek için 2013 yılında düzenlediği yarışmanın afişi.

Bir kuruluş, bu sanatı teşvik amacıyla belirli bir tema üzerine çalışılan tasarımların değerlendirildiği bir exlibris yarışması düzenleyebileceği gibi, kendi kütüphanesinde kullanacağı, kuruma özel exlibrisin tasarlanması ya da yenilenmesi için de yarışma düzenleyebilir.

Resim 43
Julian Dimitrov Jordanov. Poetic Library, 2003.
I.Ululararasi Exlibris Yarismasi, Ankara 2003. Birincilik Ödülü.

Resim 44
Vladimir Zuev, S.G. exlibris, C3, 10,5×9,5cm, 2007

4.5. Exlibris Koleksiyonculuğu

Koleksiyonculuk salt sahip olmak için toplamak değil, bir tutkuyu ve bilgi birikimini paylaşmak, onu korumak ve sürekliliğini sağlamak için gösterilen çaba olarak değerlendirilebilir. Exlibris koleksiyonculuğu da exlibrisi, asıl işlevi olan kitabın mülkiyetini işaret etmenin ötesine taşıyarak alınıp satılan ve değiş-tokuş yöntemiyle el değiştirebilen bir sanat nesnesine dönüştürmüştür. Dolayısıyla exlibrisi kütüphanelerden çıkarıp plastik sanatların alanına girmesini sağlayan exlibris koleksiyonculuğu olmuştur. Koleksiyonculuk sayesinde oluşan piyasa sanatçıların bu alana daha fazla girmesine olanak sağlamış ve hatta bu alan kendi sanatçılarını da yaratmıştır.

Exlibris koleksiyonculuğunun tarihi 19. yy sonlarına dayanır. Özgürlük ve eşitlik hareketlerine sahne olmaya başlayan 19. yy'da kitaplara sahip olmak artık aristokrat azınlığın tekelinden çıkmıştır. Doktorlar, avukatlar, kütüphaneciler, mimarlar gibi toplumun saygın meslek sahipleri ile yeni gelişen endüstriyel üretimle palazlanan burjuvazi arasında kütüphane oluşturmaya olan ilgi artmıştır. Taşbaskının yükselişi, çinko baskı ve diğer baskı tekniklerinin geliştirilmesi gibi grafikte devrim sayılabilecek yenilikler baskı maliyetlerini düşürmüş ve exlibrisin yaygınlaşma olanağının yolu da açılmıştır. Böylece 19. yy.'ın son çeyreğinde olgunlaşan koşullar, exlibris dünyasının önemli figürü olan koleksiyoncuyla ortaya çıkarmıştır.

Exlibrisin kitaptan bağımsız bir sanat nesnesi olarak ele alınıp üzerine çalışmalar yapılmaya başlanması yine 1800'lerin sonlarına rastlamaktadır. Dönemin exlibris otoritesi olarak kabul edilen İngiliz şair ve nümizmatikçi John Byrne Leicester Warren tarafından hazırlanan ve 1880 yılında ilk baskısı yapılan “Exlibris Çalışmaları İçin Kılavuz” (*A Guide to the Study of Book-Plates*)¹² bu alandaki çalışmaların ilkidir. İngiliz exlibrislerindeki üslupların günümüzde de geçerli olan sınıflandırması bu çalışmada ortaya konmuştur.

¹² John Byrne Leicester Warren. (1880). *A Guide to the Study of Book-Plates* Londra: John Pearson of 46 Pall Mall. (*Kitap, ABD'nin San Fransisco kentinde kurulmuş olan İnternet Arşivi Vakfı'nca taranıp vakfa ait www.archive.org internet adresinde herkesin kullanımına sunulmuştur.*)

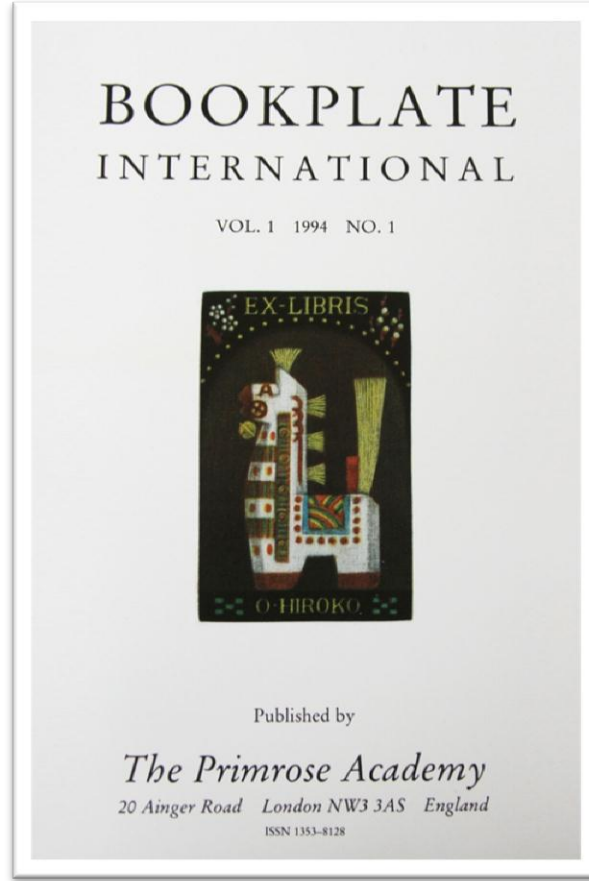
146 <i>A Guide to the</i>					147 <i>Study of Book-Plates.</i>				
Engraver's Name.	Manner of Signature.	On Whose Book-plate.	Nation.	Appropriate Date.	Engraver's Name.	Manner of Signature.	On Whose Book-plate.	Nation.	Appropriate Date.
A. (R.)		Hector Pömer (see Albert Durer)	German	1545 dated	Boetius (C. F.)	sculp.	Bibliotheca Vooglana (see under Werner)	German	1725
A. (L.) (Justus Amman)		Family of Holzscherer etc. (see page 135)	"	1580	Boutats (P. B.)	scul.	Anon. <i>Motto</i> —Por la Ley Buena y Por la Rey	Netherl.	1650
Aberli (J. L.)	del.	Vincent Frisching	"	1780	Brocker (B. H.) S. Rev.	inv. et sc.	C. A. nobis Clemens Augustus Sibi	German	1760 dated
Aberli (T. L.)	inv.	Em. Frid. Fisher (engraved by Zingg)	"	1750	Electoria Consil. Br. (J. M.)	f.	J. Math. Bruunings (the engraver's initials the same)	"	1750
Andran		J. M. H. Michau de Monturan	French	1750	C. (F.) a R.	i.	<i>Fortis Nascitur. Arms</i> —Ar. two lions crowned pass. gu. (see J. A. Z.)	"	1740
Andran (I.)	sc.	Lewis XV. (This plate reads <i>J. L. Zow Jov.</i>)	"	1750	Carden (A.)	sculpt.	C. van Hulsthem (designed by Lens)	Dutch	1780
Autvein (W. D.) or (Antsein)	sc.	Jes. Bap. Laderchij	Nether.?	1710	Cataneo (G.)	inc.	Vinc. M. Kar. Ca. St. Pr. Amphius.	Italian	1810
B.	f.	Fausti	German	1750	Charles (C.)	in.	J. G. F. Chassel (in MS.)	French	1792 dated
B. (J. C.)	sc.	Bibliotheca Eckiana	"	1790	Chodowiecki (D.)	f.	C. S. Schinz, M.D.	German	1792 dated
B. (L. F. D.)	del.	Marc C. Frauenknecht Indians round Minerva (Dutch American?)	"	1750			Chodowiecki's own book-plate	"	1770
B. (M.)	sc.	Jo. Georgii Burchard	"	1740			Bibliothèque du Séminaire (the French Seminary in Berlin)	"	1780
B. (N.) (in ligature)	sc.	<i>Arms</i> —A lion ramp. ar. holding in the dexter paw a dagger	"	1700			Johannis Phil. Burggravi	"	1790
Bacheley	sculp.	D. Gonsenbachii (des. by Descamps)	"	1770			Frid. Car. de Moser (designed by North-nagel)	"	1740
Back	sc.	Herr Adolf von Trottsu Sola (Trevs)	"	1766 dated			<i>Non sibi sed aliis</i>	"	1760
Beer (J. F.)	fec.	Franz Kern a. g. Humber	"	1730			Caroli Benjamin Lengnich	"	1750
Behrich (C. S. W.) Lips.	sc.	Bibliotheca Hoermaniana	"	1761 dated			Anon. Arms & Military insignia	Italian	1800
Beck (see Wasser)		<i>In Utroque Clavere, &c.</i> Anon. 'a blank shield prepared to receive arms' <i>N. de Q.</i> 4th S. iv., 118	"	1780			Joh. Georgii a Werdenstein	German	1592 dated
Bella (Stephano della)		1650	"	1650			Zacharias Geiskoffer de Gallenbach	"	1603 dated
Belling (Jon. Erasim.) Cath. sc. Aug. V.	sc.	Franz Anton Freyherr von Brutscher.	"	1720			J. F. Mücke	"	1805
"	"	Claustrum Wessofon-tanum (Wessens-brunn)	"	1730			Von Mullinen	"	1810
Berndt	fec.	August C. B. von Schuler	"	1784			Henricus Epis(copus) August. (Augsburg)	"	1610
Bernigeroth, 1745	del. et sc.	E Museo El. de Danckelmann	"	1745 dated			De la Rosée (see under Rosée)	"	1750
Bernigeroth, Lips. 1765	sc.	Aug. Scholtzi, Canonici (Magdeburg)	"	1765 dated			Delsenbach	sculp.	Ex hoc fundamine surgam
Bescher	sc.	Comte Karl de Mercy.	Netherl.	1820					
Bidenharter (Tobias), 1620	To- sculp.	Argentauum <i>Constantin, etc.</i> 1624 (the plate is twice dated)	German	1620 dated					

Resim 45

Exlibris çalışmaları için kılavuzdan katalog sayfaları.

Karl Emich (Almanya), Gianni Mantero (İtalya), Irene Dwen Andrews (Amerika Birleşik Devletleri) Luc Van den Briele (Belçika), Benoit Junod (İsviçre) koleksiyoncular arasında tanınan en önemli isimlerdendir. (Pektaş, 2014)

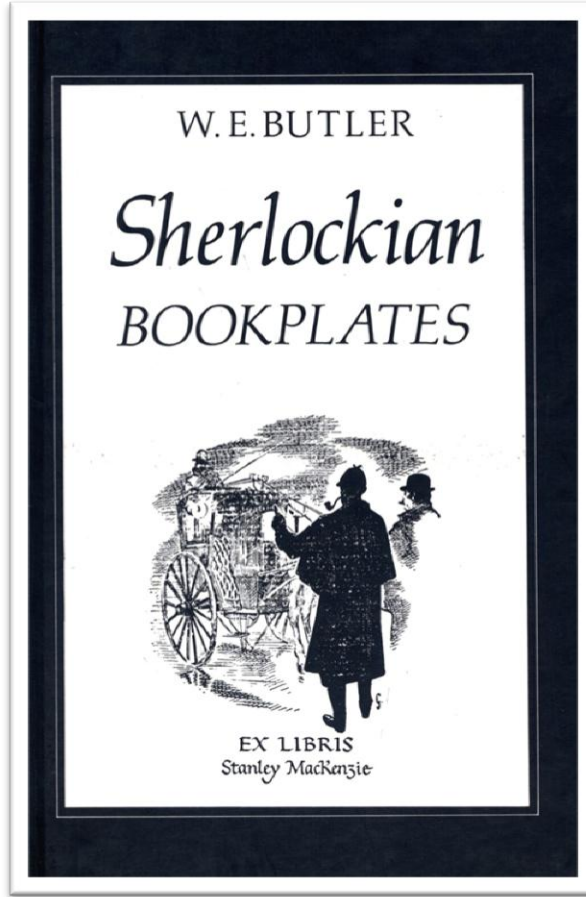
Exlibris üzerine araştırmalar yapan ve kataloglar hazırlayan uzmanlar arasında Almanya'dan Friedrich Warnecke, Sylvia Wolf, Andreas-Angela Hopf, Dr. Gernot Blum ve Karl E. Leiningen, Fransa'dan Louis Bouland, Henri Bouchot, Jacques Charles Wiggishoff ve Eugène Olivier, İtalya'dan Jacopo Gelli, Amerika'dan James P. Keenan, Audrey Spencer Arellanes ve Edward K. Carpenter, İsveç'ten Carl Magnus Carlender, Belçika'dan Benjamin Linnig ve Luc Van den Briele (1930-), Danimarka'dan Klaus Rödel ve İsviçre'den Benoit Junod (1945-) sayılabilir. Bu uzmanların çoğu aynı zamanda birer exlibris koleksiyoncusudurlar. (Pektaş, 2014)

Resim 46

Koleksiyonerlerin yararlandığı başvuru kaynakları arasında yer alan bir süreli yayın.
(Bookplate International. Yayıncı: The Primrose Academy, Londra.)

Frederikshavn Müzesi (Danimarka), Gutenberg Müzesi (Almanya), Sint-Niklaas Müzesi (Belçika), Moskova Müzesi (Rusya), Mediterraneo Müzesi (İtalya), Fuxihanzhai Müzesi (Çin Halk Cumhuriyeti), Malbork Müzesi (Polonya), Nancy Müzesi (Fransa), Odessa Lewych Müzesi (Ukrayna) ve İstanbul Ekslibris Müzesi sahip oldukları exlibris koleksiyonları bakımından dünyanın en önemli müzeleri arasında yer almaktadırlar. Avrupa ve Amerika'daki sanat müzelerinin çoğunda da exlibris koleksiyonları bulunmaktadır.

Resim 47

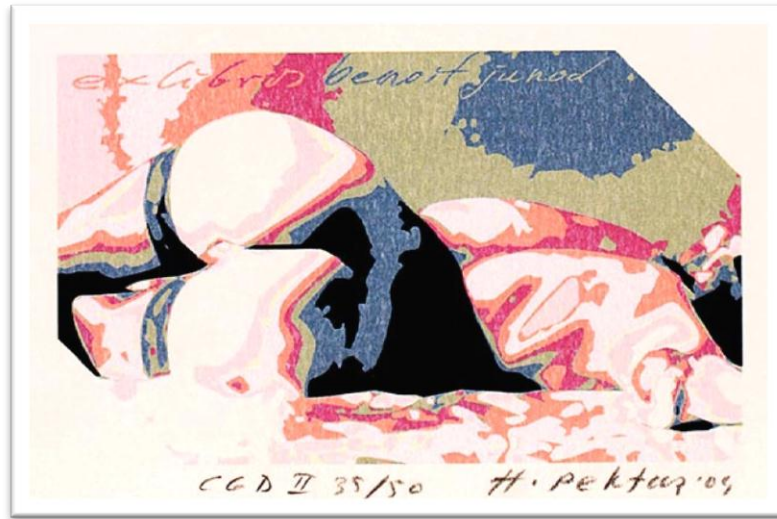
İngiliz yazar Arthur Conan Doyle'un ünlü karakteri Dedektif Sherlock Holmes temalı exlibrislerin W. E. Butler tarafından derlendiği bir seçki.

İsviçreli ünlü exlibris araştırmacısı ve koleksiyoncusu Benoit Junod, ne tür bir koleksiyon oluşturmak isteyeceklerini kestirmeye yardımcı olmak için, exlibris toplamaya başlayacak olanların kendilerine soracakları 12 soru derlemiştir:

1. Hanedanlıkların tarihini mi, sosyal tarihi mi seviyorum?
2. Mikro-tarihe, ailelerin, bireylerin tarihine ilgi duyuyor muyum?
3. Çağlar boyunca değişen dekoratif üsluplar, özel dönemler ve ülkeler beni etkiliyor mu?
4. Kitapları seviyor ve kütüphanelerin tarihlerini ve onların sahiplerini ilginç buluyor muyum?
5. Baskıcılık tarihine ilgi duyuyor muyum?
6. Tarihin belirli bir dönemine özel bir tutku duyuyor muyum?
7. Görsel sanatlar benim için büyük bir haz kaynağı mı?

8. Bir exlibrisin kime değil de kim tarafından yapıldığıyla daha mı çok ilgileniyorum?
9. Renkli olanı siyah-beyaz olandan daha mı çok seviyorum?
10. İlgilendiğim bir tema var mı - kuşlar, müzik, köpekler, organlar, tıp, kediler, şairler?
11. Sanatta çağdaş eğilimleri seviyor muyum?
12. Değiş-tokuşa ve koleksiyonerlerin toplantılarına katılma fikrine sıcak bakıyor muyum?

Junod'ya göre bu sorulardan ilk altısına "evet" ve kalanına "hayır" diyen birinin eski exlibrislere yönelmesi doğru olacaktır. Bunun tersine ilk altıya olumsuz ve kalanına olumlu yanıt verilmişse, çağdaş tasarımlara yönelmek anlamlı olacaktır. Junod, tüm sorulara olumsuz yanıt veren birinin kibrit kutuları, süt şişesi kapakları, model arabalar vb. toplamayı düşünmesinin daha uygun olacağını belirtmektedir.

Resim 48
Benoit Junod exlibrisi.
Hasip Pektaş, CGD, 7x10,5 cm. 2009
Frederikshavn Müzesi

Bir koleksiyoner belirli tür exlibrislerle koleksiyonunu oluşturmaya çalışabileceği gibi, genel olarak tüm erişebildiklerini toplama eğiliminde de olabilir. Yönelimler eskilere ya da çağdaş çalışmalara, sadece bir tek ülkeye, sadece belirli bir döneme ya da sadece belirli bir üsluba ait işlerden oluşabilir. Hedeflenen koleksiyona

göre maliyet deęiŒecektir. Sadece ünlü sanatçılar (örn. Klee, Boucher, Giacometti, Dali, Picasso, Hogarth, Bellmer, Marc, Mucha vb.) ya da eski sanatçıların (örn. Dürer, Cranach, Jost Ammann vb.) exlibrisleriyle koleksiyon oluşturmak yüksek bir bütçe gerektirmektedir. Ancak örneğin Doğu Avrupalı çağdaş sanatçıların çalışmalarına hem çok daha kolay erişilebilmekte, hem de daha düşük bir bütçeye uygun işler satın alınabilmektedir.

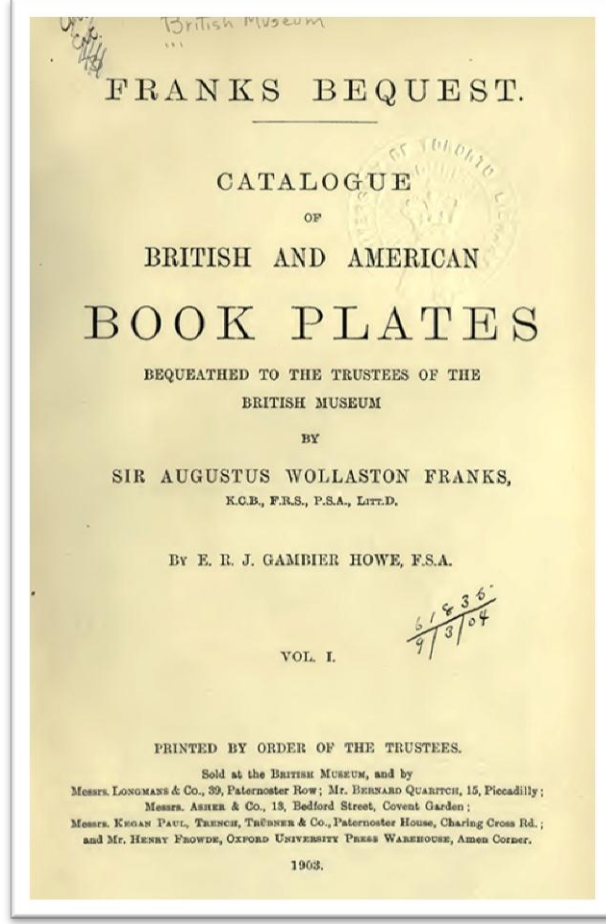
Ayrıca koleksiyoncular düzenli olarak sahafları taradıkları gibi exlibrisli bir kitap stoklarına girdiğinde, kendilerine ulaşmaları için sahaflarla bağlantıda olmaya da özen gösterirler. Çoğu bilinçli sahaf, kitapla gelen exlibrisi meraklıları için saklamaktadır.

Exlibris fiyatları, üretilen ülkeye, sanatçıya, kullanılan malzemeye, üretim tekniğine ve baskı sayısına göre değişmektedir. Avrupa genelinde gravür tekniğiyle üretilen 50-100 adetlik bir exlibris çalışmasının bedeli ortalama 500 ila 1000 avro arasında değişirken, linolyum, taşbaskı ya da ağaç baskı tekniğiyle üretilen aynı sayıdaki exlibrisin sipariş bedeli ortalama 300 ila 600 avro arasında değişebilmektedir. Sipariş veren ile sanatçı arasındaki anlaşmaya göre fiyatlar değişkenlik gösterebilir. Ülkemizde GMK (Grafik Tasarımcılar Meslek Kuruluşu) tarafından exlibris tasarım bedeli 3400TL olarak belirlenmiştir.

Günümüzde exlibrislerin çok pahalı olduğunu düşünenler olsa da, müzayede katalogları ve dönemin satış raporlarından görüldüğü kadarıyla, 1900'lerin başlarında fiyatlar bugüne göre ortalama 10 ila 20 kat daha fazlaydı.

Çağdaş exlibrislerden koleksiyon oluşturanlar sergileri, yarışmaları, müzayede kataloglarını ve bu alanda yayınlanan periyodik yayınları takip etmektedirler. *Bookplate Journal*, *Bookplate International*, Almanca ve İngilizce yayınlanan *Graphia*, Fransızca *AFCEL's l'Ex-libris Français*, Alman Derneği yayını *Mitteilungen* en çok izlenen periyodik yayınlardır.

Eski exlibrisler genellikle üretildikleri ülkelere özel kataloglarda listelenmektedirler (örn. *Warnaecke's Die Deutschen Bucheignerzeichen* kataloğunda eski Alman exlibrisleri, Britanya Müzesi envanterinde yer alan 3 ciltlik *Franks Collection* kataloğunda İngiliz ve Amerikan exlibrisleri).

Resim 49
Franks Kataloğu'nun 1. cildinin iç kapağı. (1903)

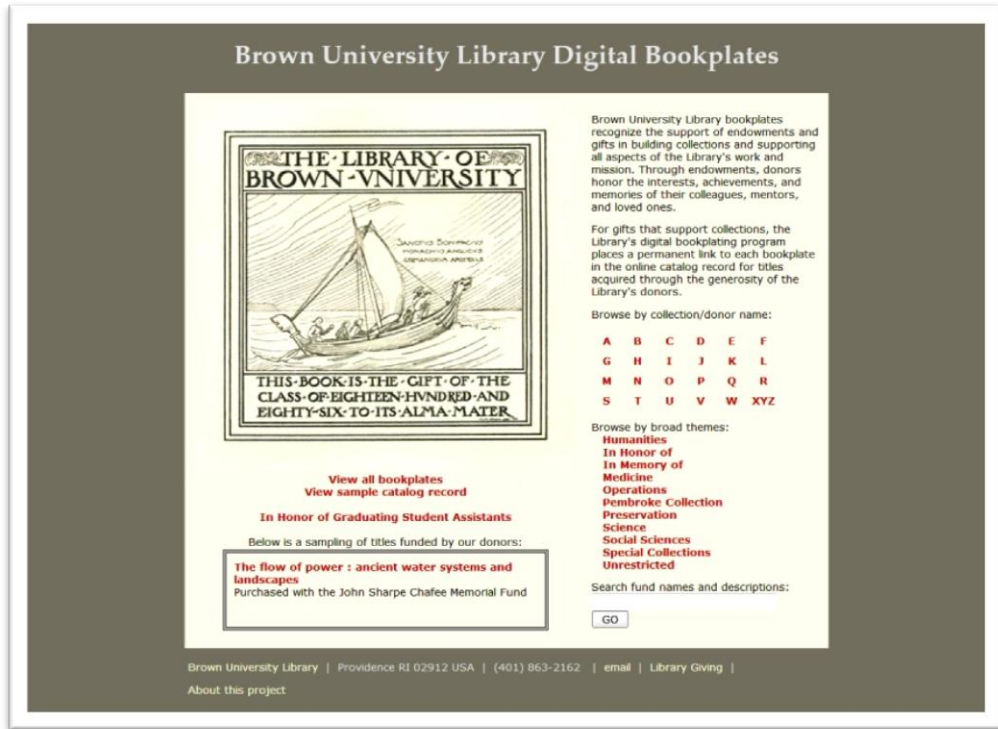
Koleksiyon oluşturulurken exlibrisler esere zarar vermemesi için bileşiminde asit bulunmayan A4 kâğıtlara yerleştirilir ve eserin altına sanatçı, tarih, adına yapılan kişi, üretim tekniği gibi bilgiler kurşun kalem ile yazılır. Bu şekilde yeterli sayıya ulaştıklarında ciltlenebilecekleri gibi uygun ölçüdeki zarflarda ya da kutularda da saklanabilirler. Kolay erişim için bu zarflar ya da kutular, içerikleri yeniden organize edilerek üslup, dönem, kişi vb. kriterlere göre ayrıca etiketlenebilirler.

Genel kabul gören biçimiyle exlibris koleksiyonculuğunun başladığı dönem olan 1850'ler öncesi exlibrisler sahiplerine göre sınıflandırılırken, bu yıldan sonrakiler sanatçılara göre sınıflandırılmaktadırlar. Koleksiyonun bir veritabanına aktarılması ve eserlerin taranıp dijital ortamda kopyalarının saklanması eserlerin güvenliğini pekiştirmektedir.

Bazı kurumsal exlibris koleksiyonlarındaki eserler tek tek taranarak dijital görüntüleri elde edilmekte ve bu dijital kopyalar ilgili kurumun sunucularına

aktarılarak internet ortamına taşınmaktadır. Bu tür koleksiyonlara dijital koleksiyon adı verilmektedir.

Dijital koleksiyonlar, internet bağlantısı bulunan her ortamdan erişilebilir olmaları ve aranan belirli bir eserin altyapılarındaki arama işlevi sayesinde çok kısa sürede bulunup görüntülenebilmesiyle araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadırlar. Dijital exlibris koleksiyonuna sahip kurumlar arasında Bavyera Devlet Kütüphanesi (Almanya), British Columbia Üniversitesi (Kanada), Louisville Üniversitesi (ABD), Brown Üniversitesi (ABD), San Diego Üniversitesi (ABD), Cornell Üniversitesi Pratt Enstitüsü (ABD), Auckland Üniversitesi (Yeni Zelanda) yer almaktadır.

Resim 50

Brown Üniversitesi Dijital ExLibris Koleksiyonu ana sayfasına ait bir görüntü.

Exlibris koleksiyonu oluşturmak için, en az diğer alanlarda olduğu kadar sabır ve azim gerekmektedir. Başlangıç zor olsa da, zamanla deneyim kazandıkça çeşitli exlibris kaynakları bulunacaktır. Hesaplı yoldan koleksiyon oluşturmak pek

mümkün olmasa da değiş-tokuş yapılabilen dernek toplantıları, kongreler, yarışmalar vs. etkinlikler exlibris meraklısına koleksiyonunu geliştirmek için fırsatlar sunmaktadır.

Her alanda olduğu gibi bir araya gelmek ve örgütlenmek, exlibris koleksiyonculuğunu da geliştiren ve ileriye götüren ortamları yaratmaktadır. Koleksiyoncular ulusal ve uluslararası dernek ve organizasyonlara üye olarak ve bu kuruluşların düzenledikleri etkinliklere katılarak yeni olanaklar kazanmaktadırlar. Yeni sanatçılar tanımak, yeni dostluklar kazanmak, eldeki fazla kopyaları değiş-tokuşlarla değerlendirmek ve yeni exlibris yayınlarından haberdar olmak bu tür üyelikler ve etkinliklere katılımıla mümkün olmaktadır.

5. SONUÇ

Exlibris, bir kitap ya da el yazmasının belirli bir kişi veya bir kurumla ilişkisini veya sahipliğini göstermeyi amaçlayan veya göstermekte kullanılan bir “iz” ya da “işaret”tir. Exlibris, kitap sahibinin adını, adının baş harflerini veya hanedanlık armasını ve “exlibris” sözcüğünü ya da dengini ya da kısaltmasını içerir. Bir exlibrisin birincil amacı ya da işlevi, sosyal, sanatsal, edebi, tarihsel veya sahip olabileceği başka rollerden bağımsız olarak kitap ve sahibi arasındaki bağlantıyı tanımlamasıdır.

En eski exlibris, M.Ö. 1500'lerde Eski Mısır'ın 18. Hanedanlığı, III. Amenhotep dönemine ait 6×4×0,5 cm ölçülerindeki küçük bir kil tablettir. Batı dünyasında ise ilk exlibris, 15. yüzyılda Almanya'nın güneyindeki Buxheim kasabasında bulunan bir Şartröz manastırı kütüphanesinde ortaya çıkmıştır. Exlibris 17. yüzyılda aile armalarının ifşası niteliğinde olup 18. yüzyılda dönemin üslubuna uygun olarak Rokoko tarzı bir niteliğe bürünmüştür. 19. yüzyılda geçmişten farklı olarak pazar genişlemiş ve ilk kez resimli exlibrisler yapılmaya başlanmıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ise exlibris gerek tarihiyle gerek büyük exlibris koleksiyonlarıyla daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır. Bu arada exlibris severleri arasında değiştirilmeye başlanırken Avrupa ve Amerika'da exlibris toplulukları oluşmuşmaya aynı zamanda exlibrise dair her türlü içeriğin sunulduğu bazı dergiler yayınlanmıştır. Yine bu esasta her yıl düzenli bir şekilde exlibris sergileri yapılmıştır. 1929'lara gelindiğinde ise büyük ekonomok krizle 1890'dan 1920'lerin ortalarına kadar yaşanan o parlak dönem sekteye uğrasa da 1970'ler yüksek kalite sanatçı tasarımlarının yapıldığı yıllar olmuştur. Bu bağlamda 1972'de İngiltere'de Exlibris Derneği kurulmuş ve derneğin katkılarıyla Ex libris Dergisi (1983) ve Uluslararası Ex libris (1994) adlı iki dergiyi yayınlamaya başlanmıştır.

Günümüzde ise exlibris kongreler, sergiler, yarışmalar ve koleksiyonculuk yoluyla kültürel bir paylaşım olarak etkinlik kazanmıştır. Her yıl düzenlenen uluslararası kongrelerde sanatçılar, koleksiyoncular ve diğer meraklılar bir araya gelmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp her yıl düzenlenmeye devam eden

bu toplantılarda sanatçılar deneyimlerini paylaşmakta ve koleksiyoncular sahip oldukları exlibrisleri değiştirebilmektedirler.

Giderek daha da yaygınlaşan ve üretimi artarak süren exlibrisin, müzelerce toplanıp korunarak gelecekleri garanti altına alınmakta, yeni kuşakların bu kültürel ve sanatsal birikimden yararlanmaları sağlanmaktadır. Exlibris sanatçılarını motive etmek ve bu sanatın gelişimini desteklemek için çeşitli kuruluşlarca dünyanın farklı yerlerinde, genellikle belirli periyotlarla exlibris yarışmaları düzenlenmektedir. Bu yarışmalar, sanatın diğer alanlarındaki yarışmalarda olduğu gibi, sanatçının kendisini ölçmesine olanak sağlamakta, aynı alanda ürünler veren çağdaşları arasındaki konumunu kavramasını kolaylaştırmaktadır.

Exlibris ile 1984 yılında tanışan önemli sanat eğitimcilerinden Prof. Dr. Hasip Pektaş bu sanatın Türkiye'de tanınmasına önayak olmuştur. Türkiye'de daha önce az sayıda entelektüelin ve yayınevinin bilgi sahibi olup kendilerine yaptırdıkları exlibris, Pektaş'ın girişimleriyle 1997 yılında kurulan Ankara Eksibris Derneği ile daha fazla meraklıya ulaşma olanağı buldu. Derneğin düzenlediği uluslararası yarışma ve sergiler ve yerel sanatçıların uluslararası yarışma ve sergilere katılımlarının her geçen gün artıyor olması Türkiye'nin exlibris üreten ülkeler arasında öne çıkmasına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışmada ilk örneklerinden günümüze exlibris sanatının tarihi, bu sanatın kendine özgü anlatım dili ve sanatseverler arasındaki paylaşım ortamları araştırılmıştır. Exlibris sanatı, doğası gereği kitaba bağlı olmasına karşın kendisini konu alan kitaplaşmış çalışmalar yeterince üretilmemektedir. Ortaya konan bu çalışma, exlibris sanatı araştırmalarında sanat öğrencilerine bir ara kaynak olması beklentisi taşımaktadır.

6. KAYNAKLAR

Allen, C. D. (1896). *Exlibris - Essays of a Collector*. Boston: The Norwood Press.

Erdem, Ş. (2010). *Exlibris Sanatının Gelişim Süreci, Kültürlerarası Etkileşimdeki Önemi ve Bu Sanatın Türkiye’de Yaygınlaştırılmasına Yönelik Çabalar*.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: AİBÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gianni, Cf. M. (1967).*Les Congrès Internationaux d'Exlibris, 1953-1966*. Jedrzejow: ed. FISAE.

Gianni, M. (1975). *Catalogo della Mostra dell'Exlibris Ligure*. Genova: Banco di Chiavari e della Riviera Ligure.

Heaton, M. M. (1881). *The Life of Albrecht Dürer of Nürnberg*. Londra: Seeley, Jackson and Halliday.

Hopkinson, M. (2012). *Exlibris - The Art Of Bookplates*. Londra: The British Museum Press.

Johnson, F. (1977). *A Treasury of Bookplates from the Renaissance to the Present*. New York: Dover Publications.

Kellen, S. *Protection Against The Book Bandit*. (1952, July 12). The Sydney Morning Herald, s.7. (<http://trove.nla.gov.au/ndp/del/article/18272847>).

Pektaş, H. (2003). *Exlibris*. (2.Baskı). Ankara: AED.

Sözen, M., Tanyeli, U. (1994). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Warren, J. B. L. (1880). *A Guide to the Study of Book-Plates* Londra: John Pearson of 46 Pall Mall.

İnternet:

Elektronik Makale ve Yayınlar

Baloğlu, H. (2008). *Yeni Kurulan İstanbul Ekslibris Müzesi'nin Koleksiyon Sergisi* www.lebriz.com.Erişim Tarihi: 24.09.2014

Pektaş, H. (2014). *Exlibris Koleksiyonculuğu*. www.aed.org.tr. Erişim Tarihi: 16.08.2014

Yazarsız Alıntılar

British Museum (2013 a). Erişim Tarihi: 25.09.2014
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=735772&objectid=118202

British Museum (2013 b). Erişim Tarihi: 25.09.2014
http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=73807&objectId=118202&partId=1

International Federation of Ex-libris Societies [FISAE] (2013). Erişim Tarihi: 24.10.2013
<http://www.fisae.org/indexSub01.html>

LatDiet (2013). Erişim Tarihi: 16.03.2014
<http://www.latin-dictionary.net/definition/25592/liber-libri>

Ortodoks Terminoloji Sözlüğü (2013). Erişim Tarihi: 11.10.2014
<http://www.goarch.org/ourfaith/ourfaith8049>

Primrose Hill Press Blog (2014). Erişim Tarihi: 12.01.2015
<http://blog.primrosehillpress.com>

Tezhipnedir.com (2013). Erişim Tarihi: 09.02.2014
<http://www.tezhipnedir.com/index.php/tezhip-2/tezhip>

The Cyber Journal of Exlibris / Bookplates (2014). Erişim Tarihi: 30.01.2014
http://www.bookplate.info/Bookplate/introd_4.htm

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (2013). Erişim Tarihi: 09.02.2014
<http://www.yek.gov.tr/tezhip-s91.html>

University of Notre Dame, Latin Dictionary (2013). Erişim Tarihi: 16.03.2014
<http://www.archives.nd.edu/cgi-bin/lookup.pl?stem=liber>

Wikipedia. <http://en.wikipedia.org> Erişim Tarihi: 10.04.2014

Yale University art Gallery eCatalogue (2013). Erişim Tarihi: 25.09.2014
<http://ecatalogue.art.yale.edu/detail.htm?objectId=35425>

7. ÖZGEÇMİŞ

ERKAN BEYAZ

- 1972 Edirne’de doğdu.
- 2001-2007 Serbest grafikerlik yaptı.
- 2005 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü’nden mezun oldu.
- 2007-2008 Uluslararası dağıtımı yapılan Miller Magazine dergisinde Görsel Yönetmen olarak görev aldı.
- 2008-2010 Reklam sektöründe TV Animasyon Direktörü olarak çalıştı.
- 2010-2015 İstanbul Eczacı Odası yayını Havan Dergisi’ni yeniden tasarladı ve aynı odada Sanat Yönetmeni olarak görev aldı.
- 2012 Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik ASD, Grafik Programı’nda Yüksek Lisans eğitimine başladı.